

Tartu Ülikool
Loodus- ja tehnoloogiateaduskond
Geograafia osakond

Kristina Orlova

**Üldharidusteenuse geograafia Eesti valglinnastuvas
pealinnaregioonis**

Magistritöö regionaalplaneerimise erialal

Juhendaja: *PhD* Antti Roose

Kaitsmisele lubatud:

Juhendaja:

Osakonna juhataja:

Tartu 2013

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. TEOREETILINE TAUST.....	7
1.1. Eeslennastumisprotsess	7
1.2. Üldhariduse kui avaliku teenuse korraldus.....	10
1.3. Koolivõrgu suunamise ja kujunemise tegurid	11
2. ÜLDHARIDUS JA KOOLIVALIK EESTIS	17
2.1. Haridussüsteemi ülesehitus.....	17
2.2. Õpiränne	17
2.3. Koolivõrgu arendamine	18
2.4. Teeninduspiirkond ja koolivalik.....	19
3. ANDMED JA METOODIKA.....	22
3.1. Lähteandmed	22
3.2. Ekspertintervjuud.....	24
3.3. Kartograafiline analüüs.....	25
4. TULEMUSED.....	27
4.1. Üldhariduse õppeasutused	27
4.2. Õpilased	27
4.3. Koolivõrk.....	29
4.4. Õpiränne ja koostöö omavalitsuste vahel	31
4.5. Koolitransport.....	34
4.6. Huviharidus	37
4.7. Koolivalik.....	37
4.7.1. Vastuvõtukriteeriumid.....	37
4.7.2. Kooli kaugus kodust.....	39
4.7.3. Muud tegurid	40
5. ARUTELU JA JÄRELDUSED	41
5.1. Koolivalik ja tegurid.....	41
5.1.1. Ruumilised tegurid	42
5.1.2. Mitteruumilised tegurid.....	43
5.1.3. Tegurite koos- ja vastasmõju.....	44

5.2. Koolivõrk ja koostöö	45
5.3. Võimalikud lahendused	46
KOKKUVÕTE.....	49
SUMMARY	51
TÄNUAVALDUSED	53
VIIDATUD ALLIKAD.....	54
LISAD	59

SISSEJUHATUS

Eesti riik on oma demograafilises arenguprotsessis majanduskriisist väljudes eeslinnastumise aeglustumise faasis. See tähendab, et paljud sellesisulised rahvastikurände tagajärjed on tänaseks ilmnunud, kuid suuremate linnade – Tallinna ja Tartu – tagamaal toimuvad muutused rahvaarvus ja maakasutuses endiselt aktiivselt.

Suuresti kontrollimatu protsessina toob valglinnastumine linnalähimavalitsustele kaasa raskused avalike teenuste pakkumisel: ühest küljest on ülevaade olemasolevast rahvastikuolukorrast puudulik, teisest küljest on eeslinnastujad äärmiselt mobiilsed, mõjutades prognoosimatult omavalitsuste tulubaasi ja avalike teenustega varustamise vajadust. Ettenägematust tekitab eelkõige asjaolu, et tihtipeale ei registreerita oma reaalne elukoht peale kolimist, kuid uues koduomavalitsuses soovitakse tarbida avalikke teenuseid.

Tänapäeval on eeslinnastujad pigem nooremad, haritud ja hea sissetulekuga inimesed lastega või pereloomissooviga (Loibl & Bell 2010; Kährik & Tammaru 2008). Selline tendents tõstab kohaliku haridusvõrgu läbimõeldud kujundamise omavalitsuste esimeseks prioriteediks (Korcelli & Kozubek 2010). Ajal, mil arenenud maailmas sündimus langeb ja toimub rahvastiku üldine vähenemine, tekitab valglinnastumine keerulise olukorra Eesti-suguste monotsentrismile kalduvate riikide puhul just pealinnaregiooni üldhariduse korraldamisel. Selle tõttu on käesolevas magistritöös uurimise alla võetud kahe suurema rahvastikukasvuga vahetult Tallinnaga külgneva kohaliku omavalitsuse (KOV) – Harku valla ja Saue valla koolivõrk.

Harku vallas on täna kolm üldhariduskooli, sh kaks 6-klassilist algkooli ja üks 12-klassiline ühisgümnaasium. Lähiajal avatakse lisaks 2 õppeasutust ning pikemas perspektiivis veel üks. Saue vallas gümnaasiumiaste (10.-12. klass) puudub, on aga kaks põhikooli (1.-9. klass). Mõlema KOV-i kooliõpilaste arv tervikuna on kasvuteel ja peagi ei rahulda osades kooliastmetes pakkumine enam nõudlust, samal ajal, kui teistes on nõudlus stabiilne või vähenev. Juba täna on KOV-d paika pannud oma strateegiad demograafiliste muutustega kaasas käimiseks. Kui optimaalne on aga ruumikorralduse ja demograafia vaatepunktist olemasolev ja planeeritud koolivõrk uuritavates valdades perede, koolide ja KOV seisukohast?

Uurimistöö põhiküsimus on – kuidas tagada üldharidusteenuse võimalikult optimaalne kättesaadavus ja toimimine valglinnastunud pealinnaregioonis? Vastused leitakse täpsustavatele alaküsimustele:

- Millised ruumilised ja mitteruumilised tegurid mõjutavad koolivõrku, -korraldust ja -valikut Eesti pealinnaregioonis?
- Millest lähtuda pealinnaregiooni koolivõrgu arengu suunamisel ja milliseid lahendusi saavad omavalitsused rakendada?

Hüpoteesid:

- Tallinna ümbruse uusasumite elanike tänane koolivalik ei põhine esmatähtsana geograafilisel lähedusel. Mida kaugemal Tallinnast (linna piirist), seda tõenäolisemalt valitakse lähim kool – kodukool;
- Vanemad eelistavad panna oma lapse kodukooli, kuid olude sunnil panevad mujale;
- Pealinnaregiooni koolid keskenduvad koolivõrgu optimeerimisel eelkõige koolikohtade tagamisele oma vallas, suunates vähem tähelepanu muudele olulistele teguritele nagu koolitranspordi korraldus ja koostöö naaberomavalitsustega;
- KOV sissekirjutuse alusel lastele koolikohtade andmine on oluline mõjutaja otsustamisel, kuhu elukoht registreeritakse.

Magistritöö sisuline osa koosneb 5 peatükist. Esmalt antakse ülevaade teooriast ja problemaatikast omavahel seotud muutustega asustusmustris, avalike teenuste pakkumisega ja koolivalikuga. Kajastust leiavad ka teiste riikide kogemused koolivõrgu arengu suunamisel.

Seejärel vaadeldakse lähemalt Eesti üldhariduse seadusandlikku ülesehitust ja tegelikku kujunemist õpirände ning valikute valguses.

Andmete ja metodoloogia peatükk kirjeldab uurimisala, andmeallikaid ja kasutatud uurimismeetodeid. Analüüs põhineb kolmel andmeallikal ja nende metoodilisel töötlusel: (1) lähteandmete statistiline töötlus, (2) ekspertintervjuud omavalitsuste haridusametnikega ja kooli juhtkondadega, (3) kohalikes koolides käivate õpilaste elukohtade kaardistamine. Seejärel viiakse läbi ruumilise modelleerimisena asukohaanalüüs eesmärgiga saada ülevaade õpilaste koolivalikutest ja koolipiirkondadest.

Tulemuste peatükis esitatakse analüüsi tulemused: tänane koolivõrk kahes vallas seoses õpilaste elukoha kaugusega õppeasutustest, reaalsed koolivalikut mõjutavad tegurid ning nendega arvestamine.

Sisulise osa viimases, arutelu ja järelduste peatükis käsitletakse olulisemaid tulemusi sidusalt uurimuse kontekstis ja esitatakse analüüsi järeldused vastavalt uurimisküsimustele. Tuuakse ka edasist uurimist vajavad teemad.

1. TEOREETILINE TAUST

1.1. Eeslinnastumisprotsess

Riigisisese rände puhul eristatakse lineaarse linnastumise mudelis nelja faasi: linnastumine, eeslinnastumine, vastulinnastumine ja taaslinnastumine (Jauhiainen 2005). Kui linnastumine (ingl k *urbanization*) ja vastulinnastumine (ingl k *counterurbanization*) puudutavad rännet kogu riigi ulatuses (linnastumine on rahvastiku koondumine riigi äärealadelt suurematesse linnaregioonidesse, vastulinnastumine aga rahvastiku hajumisprotsess linnaregioonidest tagasi perifeersematesse piirkondadesse väikelinnadesse ja -valdadesse), siis eeslinnastumine (ingl k *suburbanization*) hõlmab linnaregiooni sisest rahvastiku ruumilist ümberpaiknemist, teisisõnu laienemist üle linnade piiride nende tagamaale linnalähivaldadesse ja väikelinnadesse (Tammaru 2011). Mõiste valglinnastumine (ingl k *urban sprawl*) viitab ennekõike kontrollimatusele, mis kaasneb hõredate linnalaadsete struktuuride tekkimisega olemasoleva linna mõjuvälja, killustades maakasutust ja kaotades senised ruumiväärtused (Tosics & Nilsson 2010). Üleriigilise planeeringu Eesti 2030+ (Siseministeerium 2012) visiooni kohaselt on Eestile sobivaimaks asustumustriks valglinna puudusi siluv hajalinnastunud ruum, mis toimib tingimusel, et on tagatud head liikumisvõimalused. Hajalinnastunud ruumis on erinevused linna ja maa vahel suures osas kaotanud sotsiaalse ja majandusliku mõõtme, alles on jäänud aga erinevused füüsilises ruumis. See laseb inimestel ühitada meelepärase elukeskkonna ning suure valiku töökohti, teenuseid ja haridusvõimalusi. Hajalinnastunud ruum ei saa aga põhineda üksikutel eraldiseisvatel detailplaneeringutel, mistõttu püstitab üleriigiline planeering eesmärgiks ühtsema asustuse kujundamise läbi KOV üldplaneeringute.

Eesti asustussüsteemis eristatakse viit tasandit (Tammaru 2011):

- 1) Tallinna linnaregioon (Tallinn koos tagamaaga, st need linnad ja vallad, kust vähemalt 30% töötajatest töötab Tallinnas; erinevates uuringutes on selleks osatähtsuseks pakutud ka 15% (Jauhiainen 2002, Leetmaa 2008, tsit Lõhmus 2008)),
- 2) regioonikeskuste linnaregioonid (Tartu, Pärnu ja Ida-Virumaa suuremad linnad koos oma 30% pendelrände tagamaaga),
- 3) maakonnakeskuste linnaregioonid (ülejäänud maakonnakeskused koos oma 30% pendelrände tagamaaga),
- 4) väikelinnad väljaspool linnaregioone ja
- 5) vallad väljaspool linnaregioone.

Maakonnaplaneeringutes on kasutusel ka kantide käsitus, mis keskendub eelkõige esmaste avalike teenuste kättesaadavuse tagamisele kantide piires. Tüpoloogia alusel jagunevad piirkonnad kohalikeks keskusteks (linnalähedased ja maalised keskuskandid) ja teenindatavateks kantideks (linnade lähiümbris, linnalähedased, maalised ja ääremaa kandidid). Kant on sotsiaalne ja kultuuriline asustuse algskoosus, millel on ühine „meie-tunne“ (Kliimask 2006).

Linnaregioonide sisse jäävaid valdu võib tinglikult nimetada linnalisteks valdadeks, linnaregioonidest väljapoole jäävaid valdu aga maalisteks. Kasvanud eeslinnastumine on varasema selge maa ja linna vahelise piiri muutnud ähmaseks (Tosics & Nilsson 2010), tuues mängu tööjõuareaali mõiste – Eesti Regionaalarengu Strateegia 2005-2015 (Siseministeerium 2005) kohaselt tõmbekeskus ja tema tagamaale kuuluvad omavalitsused, kust käib tõmbekeskusesse tööle arvestatav osa mõjuala töötajatest. Üleriigiline planeering Eesti 2030+ kasutab läbiva terminina toimepiirkonda, milles tööeline elanikkond pendeldab. PLUREL üle-Euroopalises eeslinnastumise sünteesraportis käsitletakse sarnases tähenduses kontseptsiooni funktsionaalne linnaruum kui tuumiklinn ja seda majanduslikult integreeritult ümbritsev ala ehk pendel- või tööjõuareaal (ESPON 2005, tsit Loibl jt 2010). Vanemate tööalase mobiilsuse kasvuga avarduvad tihti nende laste võimalused pendelareaali piires õppeasutus valida.

Linnaregioonide siseselt vahetab elukohta vähem inimesi kui asustushierarhia tasemete vahel, kuid ränne on ühesuunalisem – keskuslinnadest tagamaale ehk valitsev on eeslinnastumine (Tammaru 2011). Kahe eelmise rahvaloenduse (aastatel 1989 ja 2000) vahelisel perioodil kasvas Tallinnat ümbritsevate omavalitsuste rahvaarv 10% võrra (enamasti pealinnast pärit sisemigrantide arvelt), samaaegselt vähenes Tallinna enda rahvastik 16% võrra ja Tallinna äärealade rahvastik jäi stabiilseks (Kährlik & Tammaru 2008). Värskeimad rahvaloenduse tulemused näitavad, et 2011. aasta lõpu seisuga on pealinna naaberomavalitsuste rahvaarv 2000. aastaga võrreldes kasvanud lausa 66%, Tallinna rahvastik aga vaid 0,5% (Statistikaamet 2012). Võrdluseks, nt Lätis on pealinnaregioon 2000ndatel aastatel kasvanud 40%. Eestil ja Lätil on siserände protsessides palju sarnasusi (Krisjane & Berzins 2012; Lõhmus 2008).

Eesti ja teiste üleminekuriikide puhul moodustavad praegu kõige mobiilsema rahvastikugrupi kõrge sündimuse perioodist, kaheksakümnendatest aastatest pärit põlvkonnad. Nendest märkimisväärne osa lõpetas keskkooli väljaspool suuremaid linnu, kuna 80ndate lõpus oli

Eestis veel väga suur osakaal maarahvastikul, ja suundusid edasi õppima või tööle just linnalistesse, nõ perspektiivikamatesse piirkondadesse (Tammaru 2011). Vastav põlvkond on ka pereloomise-eas, mistõttu on mobiilsus ja eeslinnastumine kaasa toonud suuremad väikelaste kohordid just uuselamupiirkondades, mõjutades täna väga oluliselt haridusteenuse geograafiat.

Eeslinnastumisel on iseloomulik see, et erinevalt Nõukogude ajast on uusasumitesse kolijate töö- ja tegevuskohad jäänud valdavalt linnadesse (Tammaru 2011), tuues kaasa pendelrände kasvu (Ahas jt 2010). Kui 2000. aastal osales pendelrändes iga päev umbes 120 000 inimest, siis aastal 2010 oli neid juba 160 000, seega oli kümne aastaga kasv üle 30% (Siseministeerium 2012). Enamik töörännet toimub maakondade sees, põhiliselt suuremate linnade ümbruses. Ahas jt (2010) on pendelrändeuuringus kasutatud ankurpunktide mobiilse positsioneerimise meetodil tööalase pendelrände intensiivsust määrares tuvastanud, et Tallinna linnaregioonis on teistest KOV-dest Harku ja Viimsi vallad märgatavalt suurema ülekaaluga elukoha ankurpunktide osas (tööaja ankurpunktidega võrreldes ülekaal vastavalt 6197 ja 5760 punkti), Saue vallal on elukoha ankurpunktide ülekaal 1541 punkti. Toodud tulemused on üle-Eestiliselt 11 suurima seas ja sisuliselt näitavad seda, et need piirkonnad on pigem inimestele elu- ja samal ajal mitte töökohaks, viidates pendelrändele. Tallinnas kui tõmbekeskuses on seevastu 41 618 tööaja ankurpunkti elukoha omadest enam (ankurpunktid on asukohad, kus inimesed regulaarselt viibivad (Golledge & Gärlin 2001, tsit Ahas jt 2010)). Rahva ja eluruumide 2011. aasta loenduse andmetel töötab Harjumaa hõivatutest 69% Tallinnas, sealhulgas on pealinnas töökoht enam kui pooltel Viimsi, Saue, Saku, Rae, Kiili, Jõelähtme ning Harku valla elanikest. Statistikaameti hinnangul viitab see asjaolu valglinnastumise väga tugevale mõjule – Suur-Tallinn haarab enese alla kõik sellega külgnevad vallad (Statistikaamet 2013). Vanusegruppide lõikes on Eestis sarnaselt teiste riikidega just perealised need, kes enim eeslinnadesse kolivad (Kährrik & Tammaru 2008; Tammaru & Leetmaa 2007). Soovitakse olla töökohtadele võimalikult lähedal, pakkudes samal ajal lastele sobivamat elukeskkonda võrreldes linnade paneelalamupiirkondadega. Ajalisruumilised analüüsid on näidanud, et eeslinnastumine kulgeb periooditi, intensiivistudes majandustõusuga ja vaibudes majanduslangusega (Roose jt 2013; Tammaru 2011).

Lisaks majanduse muutlikkusele puudub planeerijatel ja otsustajatel täpne info eeslinnastujate tegelikest elukohtadest. Kuigi Rahvastikuregistri seadus (RRS) § 39 lg 2 näeb ette, et püsivalt teise elukohta kolides tuleb rahvastikuregistrisse kandmiseks teatada oma aadress 30 päeva

jooksul, ei ole otsest kohustust registreerida oma uus elamu ja seda ei kiputa ka tegema, kuna ehitise kasutusloa saamise tingimused on ranged. Lähtuvalt andmete ebatäpsusest on lisaks raske hinnata, kas ja kui suures ulatuses on puudus teenustest või infrastruktuurist (nt suur lasteaiakohtade puudus eeslinnades). Kohalike omavalitsuste väga nõrk kontroll arenduste üle ning samal ajal kasvav majandus kutsuvad esile valginnastumise halvima versiooni. Nõrk kontroll tuleneb aga omavalitsustevahelisest konkureerimisest jõukamate inimeste meelitamiseks – sel eesmärgil soositakse eraarendajaid erineval formaalsel või otsesel moel (Tosics & Nilsson 2010; Kährrik & Tammaru 2008). Tulemuseks on asustuse kujunemine ühekordsete otsustega, ilma kompleksse arenguvisionita. Suuremate linnade ümbruse valginnastumise tõttu võib planeeritud elamu- või ärialade hulk ületada piirkonniti tuntavalt tegelikku vajadust, puudulikuks võib jääda tehnilise ja ka sotsiaalse taristu areng. See väljendub muu hulgas kooli- ja lasteaiakohtade nappuses, rohealade, puhkealade ja viljakate põllumaade täisehitamises ja ühistranspordivõimaluste puudumises. Kohalikud omavalitsused peavad seega senisest rohkem võtma vastutuse kohaliku ruumilise arengu kujundamise eest üldplaneeringute kaudu ja tunnistama vajaduse korral kehtetuks detailplaneeringud, mille elluviimine ei taga kestlikku arengut ega elukeskkonna kvaliteeti (Siseministeerium 2012).

1.2. Üldhariduse kui avaliku teenuse korraldus

Linnaalade laienemine on loomulik protsess, olgugi, et tekitab keerulise olukorra muu hulgas avalike teenuste pakkumisel: erinevad sotsiaalsed, majanduslikud ja keskkonnaprobleemid kanduvad üle haldus- ja sektoripiiride (Tosics & Nilsson 2010).

Arenenud riikide kohalikud omavalitsused on alates 1950ndatest aastatest (heaoluriikide esilekerkimisest) olnud peamised avalike teenuste pakkujad oma haldusüksustes. Seda on tehtud erinevate mudelite alusel ja arenguprotsesside mõjul: üksikult, horisontaalse koostööna teiste omavalitsustega, vertikaalselt koos erinevate tasandite ja sektorite organisatsioonidega, pakkudes üheaegselt üht või mitut teenust ja seda spetsiaalselt loodud üksuse kaudu või vaid lepingute alusel (Hulst jt 2009). Üldise elatustaseme ja nõudmiste kasvades avaldatakse KOV-dele üha enam survet, et elanikele pakutaks aina kvaliteetsemaid avalikke teenuseid soodsamatel tingimustel. Haldussuutlikkuse kontekstis ei pruugi sellise survega toime tulla eelkõige just väiksemad omavalitsused (samamoodi) ega teisalt ka kiiresti kasvavad üksused.

Kohaliku tasandi avalikud teenused on muuhulgas sotsiaalabi, noorsootöö, elamu- ja kommunaalmajandus, jäätmehooldus, ruumiline planeerimine, kohalike asutuste ülalpidamine jne (KOKS §6). Esmatähtsaks peetakse avalikest teenustest just hariduse kvaliteedi ja kättesaamise tagamist läbi paranenud ühenduse keskuste vahel ja vastavate institutsioonide toimimise (Korcelli & Kozubek 2010). Suurel osal Euroopa Liidu riikidest on üldhariduse institutsiaalne võrgustik reguleeritud KOV tasandil või vähemalt KOV ja riiklike institutsioonide koostöös (Kirch 2005).

Erinevad piirkonnad kogevad väga erinevaid ja vastuolulisi probleeme üldhariduse kui avaliku teenuse pakkumisel. Kui paljudes (suur-)linnades on stabiilne nõudlus koolikohtadele ning perifeersetes piirkondades nõudlus üha väheneb, siis on nende vahepealsed alad, eriti vahetult linnade lähiümbruses, märksa keerulisemalt prognoositavas olukorras (Bajerski 2010), kus nõudlust ja pakkumist on raske tasakaalustada. Nimelt tuleb neil KOV-del enim püüda sammu pidada üheaegselt kahe rahvastikuprotsessiga: valglinnastumine (koos pendeldamisega) ja üldised demograafilised muutused ühiskonnas.

Võib öelda, et Eestis on lastele hariduse andmine olnud pikaajaliselt prioriteetne teema. Aegade jooksul on aktuaalsed küsimused vahetunud vastavalt muutustele ühiskonnas. Uuema aja suundumuseks on avalike ülesannete ja teenuste osutamiseks otstarbekate (seda nii maa-ala kui ülesande eripära arvestavate) piirkondlike tasandite (teenuse piirkondade) moodustamine (Hooghe & Marks 2003, tsit Lõhmus 2008). Eestis plaanitakse kavandada üldhariduse kättesaadavuse ja juurdepääsu tagamiseks õppeasutuste võrku piirkondlikul (sh maakonna) tasandil (HTM 2007), millest on täpsemalt juttu peatükis 2.1. Olemas on maakondlikud koolivõrgu korrastamise kavad. Kavandatavad ümberkorraldused maakondlikes koolivõrkudes eeldavad KOV-de koostööd ning ka ühist vastutust, et iga KOV-i kõigil noortel oleks võimalik omandada korralik põhiharidus ja soovi korral kvaliteetne III taseme haridus (Annus jt 2009).

1.3. Koolivõrgu suunamise ja kujunemise tegurid

Kirch (2005) on täheldanud oma kokkuvõttes koolivõrgu reguleerimisest Euroopa Liidus, et „mitmes Euroopa riigis on koolide ühtlane jaotus üle riigi ja õppeasutuste lastele kättesaadavus tähelepanu all ning seda on püütud reguleerida. Hariduse kättesaadavust mõistetakse enamasti kahes tähenduses – geograafilises mõttes (haridusasutuste võrgustiku

ühtlane jaotus vastavalt elanike elukohale, elukoha kaugus koolist) ja perekonna majanduslike võimaluste mõttes“. Järgnevalt leiavadki käsitlust erinevad hariduspoliitikad ja nendest lähtuva liberaalsuse astme juures avanevad valikuvõimalused ja lahendused.

Üldharidusteenus on tihedalt seotud demograafiliste suundumustega (Müller jt 2012; Jeon & Berger 1996). Olulised kõikumised sünnikohortides ja siseriiklikus rändes, antud juhul valglinnastumise tempos, ning riiklik hariduspoliitika sunnivad KOV-sid kohandama koolide arvu, asukohti ja mahutavust kohalikul tasandil (Müller jt 2012). Rootsi heaolu ja reformi strateegia uuringute programmidirektor Thomas Idergard on öelnud, et haridusteenus on ühiskonna kõige olulisem teenus, mis vajab enim uuendusi ja ajaga kaasas käimist (Idergard & Lips 2010).

Aegade jooksul on erinevates riikides praktiseeritud erinevaid meetodeid koolivõrgu poliitilisel ja geograafilisel korraldamisel seoses koolipiirkondadega. Laiemaks eesmärgiks on ühe avaliku teenuse üldine sujuvus ja toimivus, täpsemalt võivad tagamaad seisneda muuhulgas püüdes hariduse kvaliteeti parandada või haridusteenuse tarbijatele võrdseid võimalusi pakkuda. Näitena saab tuua erinevate alljärgnevat riikide kogemuse.

Alates 70ndatest aastatest oli Rootsi haridussüsteemi kvaliteet hakanud langema, mille üheks põhjuseks peeti valiku puudumist. Vanemad pidid lapse saatma kooli elukohajärgselt määratud õppeasutusse. Valiku puudumine tõi kaasa ka innovatsiooni puudumise pedagoogilises kontseptsioonis ning õpilaste erinevate vajadustega arvestamisel (Idergard & Lips 2010). Aastal 1992 kehtestati aga riigis alg- ja põhikooli tasandil vaba koolivalik (*Swedish school voucher program*) (Östh jt 2013; Idergard & Lips 2010). Vautšeri programmi eesmärk oli luua turg vastavalt heaolumudelile: kõigil peredel peab olema võimalus valida kool, kas tava- või erakool, hoolimata sotsiaalsest taustast ja jõukusest. Täna eelistavad 10% põhikooliõpilastest ja 20% gümnasistidest erakooli (Idergard & Lips 2010). Sellega seoses käib suur osa õpilastest koolis kaugemal kui neile lähim kool seda võimaldaks (Östh jt 2013). Konkurentsi peetakse Rootsis võtmeteguriks haridussüsteemi parandamisel, kuna erakoolid tegelevad pidevalt innovatsiooniga (õppemeetodid, tulemuste mõõtmine, nende võrdlemine ja parandamine), mis konkurentsitingimustes sunnib ka tavakoole muutustele (Idergard & Lips 2010). Kuigi vanemad rakendavad valikuvabadust jõudsalt ja tavakoolid on oma taset parandanud, näitab hiljutine uurimus (Östh jt 2013), et erinevused koolide tulemustes on alates 2000. aastast koolitüübiti suurenenud ning riikide võrdluses (PISA testide alusel) on

Rootsi pigem tahapoole jäänud. Peamiseks põhjuseks peetakse tormilist refromi 90ndate alguses, mis hakkas nähtavat mõju haridussüsteemile avaldama mitmeid aastaid hiljem.

Saksamaal on vanematel vaba valik, millisesse põhikooli nad oma lapse panevad. Seal ei ole kehtestatud ametlikke koolipiirkondi, kuhu lapsed elukohajärgselt suunatakse (Müller jt 2012). Seevastu määrati Inglismaal enne 80ndaid enamasti KOV lapsed kindlatesse koolidesse, mis tegi ametnikele olukorra haldamise mugavaks (Parsons jt 2000). Alates 1988. aasta haridusreformist, mis on tekitanud palju vaidlusi, loobuti aga ka Inglismaa põhikoolides koolipiirkondadest (Müller jt 2012; Burgess jt 2011; Singleton jt 2011; Allen 2007), eesmärgiga lasta vabal konkurentsimehhanismil toimida. Nimelt taheti sellega suurendada vanemate kui teenuse tarbijate otsustusõigust ning tõsta koolide vastutust kõrgema hariduskvaliteedi eest, kui nad soovivad meelitada tarbijat tekkinud konkurentsisis enda kasuks otsustama. Lisaks on tegu demokraatia tugevdamisega (Singleton jt 2010).

Prantsusmaa koolidel on oma teeninduspiirkonnad, mis tähendab, et laps läheb tavaliselt sellesse kooli, mille teeninduspiirkonnas ta elab. Mõne muu kooli eelistamisel peab lapsevanem tegema taotluse ning see vaadatakse läbi vastavas haridusametis (Kirch 2005).

Soomes peaaegu puuduvad erakoolid, lisaks toimib vaba valik. Valikuvariandid on aga selles osas sarnased, et kuigi leidub üksikuid sõltumatuid koole, on kõik avalikult rahastatud ja ükski ei küsi õppemaksu. Seega on õpilastele tagatud võrdne ligipääs nende poolt eelistatud koolidele. Selle asemel, et konkureerida, teevad koolid hoopis koostööd (Dunn 2012).

USA-s on õpetajate ühingud aga üldiselt vaba valiku vastu (Idegard & Lips 2010). Osariigiti praktikad vähesel määral varieeruvad, kuid valdavalt määratakse laps kooli koduse aadressi põhjal. Kui soovitakse valida mõni muu kool (tava- või erakool), siis tuleb seda rahastada omal käel lisaks maksudele, mis lähevad kodupiirkonna koolile (Brasington & Hite 2012).

Toodud näidetest võib järeldada, et ruumifaktorid mängivad teenuste, eriti koolivaliku puhul suurt rolli. Otsuse tegemist on võimalik teatud määral suunata väljakujunenud mõjureid teades, kuid see sõltub ka nõ isiklikust maitsest (Brasington & Hite 2012; Müller jt 2012). Viimane jääbki paratamatult tundmatuks suuruseks.

Määratud koolipiirkondade puhul on üldjuhul selge, millisesse õppeasutusse laps haridust omandama läheb. Vaba valiku korral mõjutavad aga lapsevanemaid kui otsustajaid paljud erinevad faktorid: kooli kaugus kodust (Müller jt 2012; Müller & Haase 2012; Burgess jt 2011; Singleton jt 2010; Allen 2007; Bastow 1991, tsit Parsons jt 2000), kooli suurus ja tüüp (tava- või erakool, kooliastmete arv) (Müller 2012; Allen 2007), kooli haridusprofiil (erinevad õppekallakud ja eksamitulemused) (Müller jt 2012; Singleton jt 2010; Bastow 1991, tsit Parsons 2000), õpilaste rassiline koosseis, õppemaksu olemasolu ja suurus, kuritegevuse tase, leibkonna sotsiaalmajanduslik taust (Müller jt 2012), religioosne kuuluvus (Müller jt 2012; Bastow 1991, tsit Parsons jt 2000) jm. Ka siin on olulised isiklikud eelistused (sh laste endi arvamus), mis võivad teisi tegureid kompenseerida. Nt võib sobiv kooliprofiil olla piisavaks põhjuseks, et tulla toime ebamugavustega, mis tulenevad kooli asukoha kaugusest. Erinevate uurimuste põhjal peetakse otsustamisel olulisimaks kriteeriumiks siiski kooli kaugust elukohast (Müller jt 2012). Kuid kohalik kool valitakse sellegipoolest ka eeldusel, et on turvaline ja distsiplineeritud keskkond ning vastuvõetav õppestandard (Parsons jt 2000).

Kauguse suhtes on eriti tundlikud tavakoolide õpilased, vähem magnet- ja erakoolide õpilased (magnetkoolideks nimetatakse erilise atraktiivse profiiliga koole). Sellest võib järeldada kompromissi olemasolu kauguse ja spetsialiseerumise vahel. Arusaadavalt on vanemate poolt enim eelistatud koolid, mis asuvad kodust jalgsikäigu kaugusel (Müller jt 2012); kõige paremini kättesaadavaks peetakse õppeasutusi, mis jäävad õpilase kodust ca 3 km raadiusesse (Burgess jt 2011).

Vaba valiku olukorras ei vali aga mitte ainult vanemad koole, vaid ka koolid valivad õpilasi, kui on tegemist ületäituma kippuvate populaarsete koolidega. Mahutavus on piiratud ja selle piiri ületamisel nt teise vahetuse lisamisega kannatab õppekvaliteet. Parsons jt (2000) on välja toonud peamise tavakoolide (st mitte era-, õhtu- ega hariduslike erivajadustega koolide) vastuvõtukriteeriumite järjestuse:

- 1) Elamine kooli teeninduspiirkonnas ning õde-vend samas koolis;
- 2) Elamine kooli teeninduspiirkonnas ning osalemine eelkoolis;
- 3) Õde-vend osalenud eelkoolis, ise ei ela piirkonnas;
- 4) Ei ela piirkonnas.

Haridusvõrgu analüüsil ja täpsemalt teeninduspiirkondade hindamiseks on edukalt kasutatud GIS-i võimalusi (Sepp 2007; Parsons 2000). Järgnevalt on toodud Singleton jt (2010) ülevaate

põhjal mõned varem rakendatud meetodid, mis põhinevad kooli asukohal, sõltumata õpilaste elukohast:

- Radiaalsed puhvrid;
- Rahvaloenduse geograafia;
- Autoregressiivmudelid;
- Asukohamääramise tehnikad.

Nimetatutest esimesed kaks sarnanevad käesolevas uurimuses kasutatud meetoditega.

Kooli vastuvõtueelistustel on tavaliselt 2 erinevat strateegiat: õpilase elukohale lähim kool või fikseeritud koolipiirkond. Kuigi esimene neist on valdav meetod, lihtsustab koolipiirkond planeerimist ja vanemate kindlustunnet, et lapsele on tagatud koht kodukoolis. Lähima kooli strateegia näitena võib tuua Bristolit, kus rakendatakse geograafilisi eelistusalasid (*areas of primal responsibility*) (Allen 2007). Mujal praktiseeritakse muuhulgas ka loosimist, hääletamist, sisseastumiskatseid jm (Singleton jt 2010).

Nagu Parsons jt (2000) vastuvõtukriteeriumite tähtsusjärjekord näitas, on üldjuhul määravaim ruumiline kriteerium ehk elukoha kaugus koolist. Eelistatud koolikoha saamine on sedavõrd oluline, et arvatakse, et kui vaba valiku poliitika kaotada, võib oodata vanemate otsust kolida selleks, et lapsele ihaldatud kooli koht saada või sinna jääda. Koolipiirkonna kehtestamine võib seega mõjuda elukohavahetuse intensiivistumisele. On ka tõdetud, et head koolid tõstavad elamute hindu (Allen 2007).

Vastukaaluks innovaatilistele ideedele, demokraatlikkusele jm on vaba koolivalik kohanud ka üksjagu kriitikat. Nimelt heidetakse ette, et valikuvabadus tekitab konkurentsist tuleneva kihistumise, muutes tavakooli toimemehhanismilt sarnaseks erakooliga. Kriitikute arvates viib see ebavõrdsuseni: erinevate omadustega õpilaste jaotus nihkub paigast ära. Allen (2007) leidis oma uurimuses, et 61% vaesemate perede lastest on vaba valikuga stsenaariumi puhul kehvas olukorras kui läheduse printsiibi puhul. Omavahel konkureerides püüavadki paljud koolid nõ koore riisuda, et saada võimekamaid õpilasi ja vähendada mittevõimekate (või vaesemate) osakaalu. Samas võimaldab valikuvõimalus koolidel meelitada vaesematest piirkondadest andekamad endale, kuid siis tekib kihistumine juba õppetulemuste osas.

Valikuvõimalus ja sellega kaasnev kihistumine võivad viia selleni, et ebapopulaarsed koolid pannakse kinni. Kuigi see ongi puhtalt konkurentsitu tunnus ja tegu on isereguleeruva mehhanismiga, siis need, kellele see oli läheduse alusel eelistatuim kool, kannatavad. Ka piirkond kannatab (Parsons jt 2000), kuna koolide näol on tihti tegemist kohaliku kultuuri kandjaga (sündmuste kogukondlik tähistamine, raamatukogu olemasolu jne). Mitmes mõttes võib seega nõustuda kriitikutega, et vaba koolivaliku reform/poliitika nõrgestab seost kooli ja elukoha vahel (Allen 2007), olles oluliseks mõjuriks ka asustumustri üldises arengus.

Teoreetilist koolivaliku temaatikat kokku võttes võib öelda, et asukohast lähtudes on arusaadavatel põhjustel kesklinnale lähemad koolid atraktiivsemad ja ligipääsetavamad. Perifeersete koolide tõmbeareaal on väiksem (1 läbitud kilomeeter keskse asukohaga kooli on väärtuslikum kui 1 läbitud kilomeeter ääreala kooli). Suuruselt peetakse atraktiivsemaks suuremaid koole, kuna tõenäosus mahutavuse alusel sinna kohta saada on suurem (Müller jt 2012). Populaarsetesse koolidesse (nt kõrgema keskmise hindega) on paratamatult avaldusi rohkem kui kohti (Singleton jt 2010). Vanemad valivad kooli eelkõige läheduse alusel, aga peavad silmas ka muid aspekte. Ületäituma kipuvad koolid kehtestavad oma vastuvõtukriteeriumid, millest esikohal on tavaliselt õpilase elukoha lähedus.

2. ÜLDHARIDUS JA KOOLIVALIK EESTIS

2.1. Haridussüsteemi ülesehitus

Nii nagu mujal, on ka Eesti koolivõrgu kujunemine ja kujundamine mõjutatud peamiselt demograafilistest suundumustest, asustumustrist ja hariduspoliitikast. Eestis reguleerivad üldhariduse korraldust käesolevasse uurimusse puutuvalt Eesti Vabariigi haridusseadus (HaS), põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (PGS), erakooliseadus (EraKS) ning kohaliku omavalitsuse korralduse seadus (KOKS). Lisaks on hariduskorralduseks rida teisi õigusakte, mis käsitlevad muuhulgas õppeasutuste finantseerimist, riiklikke õppekavasid jmt.

Kuni keskhariduse omandamiseni toimub Eesti haridussüsteemis regulaar- ja huvihariduse rahastamine kehtestatud pearaha määra alusel, mis liigub koos õpilasega, st pearaha saab riigi eelarvest KOV, milles laps õpib. KOV kohustus on muuhulgas ülal pidada hallatavaid õppeasutusi, mis pakuvad haridust vähemalt kolmes esimeses kooliastmes (vald võib koolikoha tagada ka tasudes pearaha teiste kohaliku omavalitsuse üksustele), määrata ametisse ja vabastada ametist hallatavate õppeasutuste juhte ja korraldada koolitransporti (HaS § 7 lg 2).

Eesti haridussüsteemis vaadeldakse eri koolitüüpidenä 3 või 6 klassiga algkooli (A3, A6), põhikooli (PK) ja gümnaasiumi (G3), kus on 10.-12. klassid. Eranditena, milles riigi tasandil kokku lepitakse, käsitletakse kooli, kus on 1.-12. klass (G12) või 7.-12. klass ehk progümnaasium (PrG) (Annus jt 2009).

2.2. Õpiränne

Õpirännet käsitletakse olukorrana, kus õpilased asuvad sunnitult (vastava astme õppeasutus puudub koduvallas) või vabatahtlikult (kool valitakse väljaspool koduvalda sellest hoolimata, et oma vallas on vastaval kooliastmel õppimisvõimalus olemas) õppima teise omavalitsuse kooli. Õpirände analüüs osundab kahele probleemile: (1) elanike registrite andmetes ei ole alati fikseeritud tegelik elukoht, (2) mitte alati ei rahulda õpi- ja valikuvõimalused elukohajärgses koolis kõiki lapsevanemaid (Annus jt 2009). On ka kolmas probleem, nimelt KOV geograafilised ja asendilised eripärad keskuskohtade teooria kohaselt.

Õpiränne on Eestis kerkinud aktuaalseks seoses linnastumise ja eeslinnastumisega, tõmbekeskuste muutumisega ning sündimuse kõikumisega, aga ka seoses ääremaastumisega.

Kõigi nende tegurite mõjul on paljud KOV-d sunnitud koolivõrku ümber korraldama (HTM 2007). Üldharidussüsteemi arengukava kohaselt on üldharidussüsteemi arendamise üldeesmärk määratletud järgmiselt: „Üldharidussüsteemis luuakse kõigile õpilastele **võrdväärsed võimalused** ja tingimused võimete- ja huvidekohase ning **kvaliteetse hariduse** omandamiseks, mis võimaldab jätkata õpinguid ja elus väärikalt toime tulla. Üldeesmärgi realiseerimiseks on arendustegevus jaotatud 3 valdkonda:

- 1) sujuvad üleminekud ühelt haridustasemelt teisele;
- 2) rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline haridus;
- 3) juurdepääs õppimisvõimalustele“ (samas).

2.3. Koolivõrgu arendamine

Paralleelselt käimasoleva haldusreformiga on aastal 2013 pooleli ka riikliku hariduskorralduse kaasajastamine, sh kõrgharidusreform, gümnaasiumivõrgu korrastamine ja üldhariduskoolivõrgustiku põhimõtete rakendamine. Viimased on kirjas HTM-s valminud PGS-s, mis täismahus hakkas kehtima käesoleval, 2012/13 õppeaastal.

Harjumaa koolivõrgu kujundamisel arvestatakse Annus jt (2009) sõnul järgmisi Eesti haridusvõrgustiku ruumilisi ja mahutavust puudutavaid põhimõtteid:

- 1) Algkool peab olema võimalikult õpilase lähedal;
- 2) Põhirõhk on tugeval põhikoolil. Kaasaegsete tingimuste tagamine vähemalt ühes põhikoolis keskmise suurusega omavalitsuse kohta;
- 3) Gümnaasiumis on selline õpilaste arv, mis tagab kvaliteedi (õpetajad, süvendatud suunad).

Eestis on üldharidus üks tähtsamaid avalikke teenuseid, mille ruumilist kättesaadavust ei hinnata ainult KOV- vaid ka kitsamalt, kandipõhiselt. Kantide ja keskuste teooria kohaselt koosneb Harju maakonna (regiooni) asustussüsteem keskuste tasanditest (5 tasandit: esmatasand, teine jne) ning tasanditeks saab jaotada ka avalikud teenused (esmatasandi ja teised teenused). Alus-, alg-, põhi- ja keskkharidus moodustavad 10-st esmajärgu teenustest suure osa – 2/5. Probleemseks peetakse sealjuures kante, milles laste alg- ja põhihariduse kättesaadavus ületab ühistransporti kasutades 30 minutit ning üldkeskkharidus 45 minutit (Harju Maavalitsus 2010). Nt Harku valla arengukavas on ära toodud, et valda planeeritakse

kandipõhiselt – igale kandile luuakse oma keskus, kus toimub esmaste avalike teenuste osutamine (Harku vald 2011).

Sotsiaalse infrastruktuuri teemaplaneeringu ja Harju maakonna arengustrateegia 2025 (Harju Maavalitsus & HOL 2008) kohaselt ei ole põhjust hakata Harjumaa koolivõrku kardinaalselt reorganiseerima, kuna peale mõneajalist langust tõusis 2007. aastal sealne sündimus taas 1990. aasta tasemele (1,8 last ühe naise kohta). Sellele vaatamata oli ette näha suurt muutust gümnaasiumide arvu osas: Harjumaal 86-lt 23-ni aastaks 2012, kusjuures Tabasalu kooli gümnaasium on üks neist, mis on otsustatud säilitada. Teemaplaneering toob prognooside puudusena välja aga migratsiooni alahindamise.

Riiklikest haridussüsteemi arengusuundadest leiavad nii Harku kui Saue valla arengukavades kajastust ja praktilise väljundi Annus jt (2009) poolt esiletoodud kolm peamist põhimõtet, kusjuures Saue vald, kus puudub gümnaasiumiaste ja ei jätku kohti nooremates kooliastmetes, toetub olukorra lahendamisel seaduslikel alustel koostööle naaberomavalitsustega (Saue vald 2010).

2.4. Teeninduspiirkond ja koolivalik

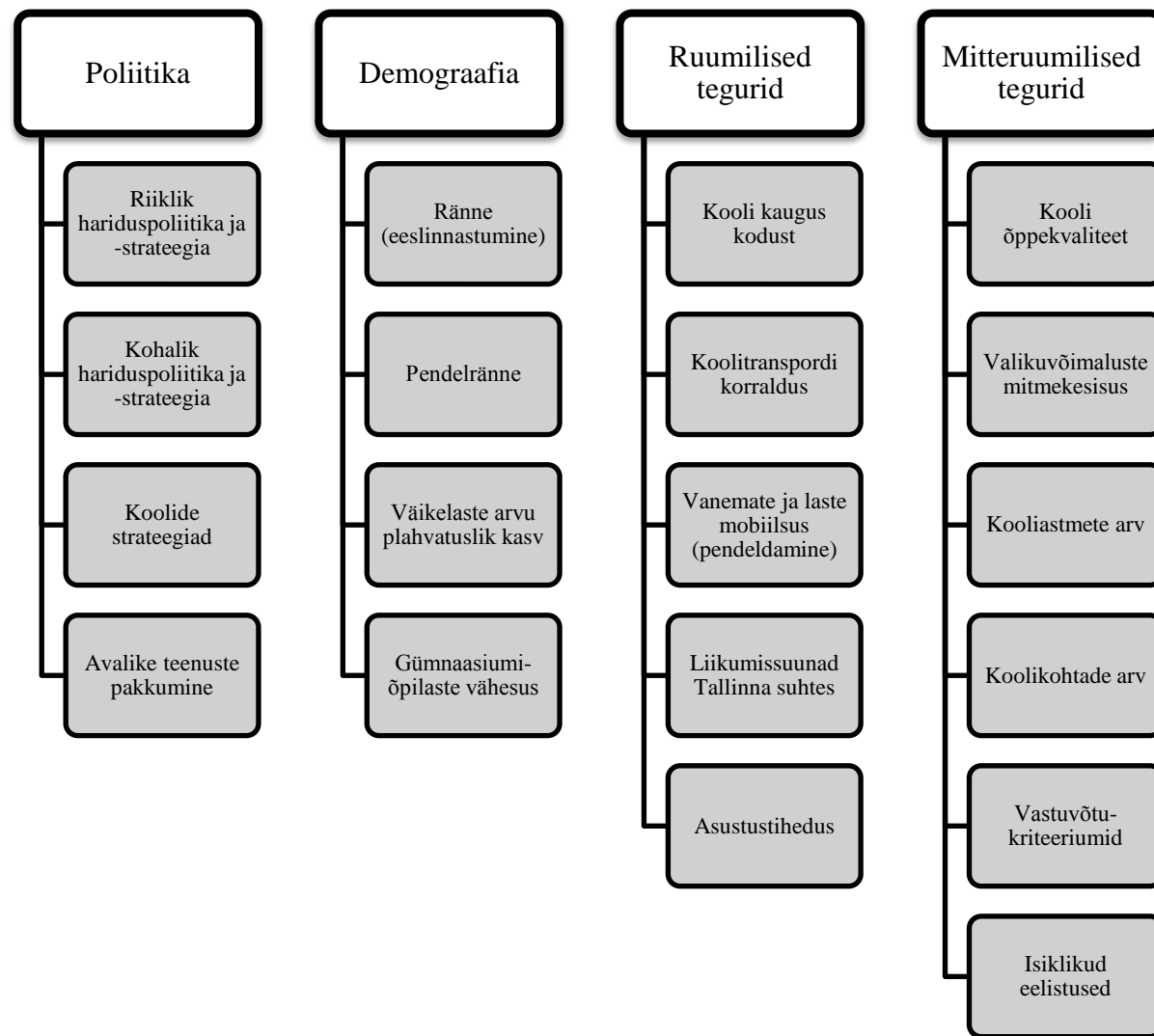
Kui koolidel on määratud teeninduspiirkond, siis seadusest tulenevalt on neil kohustus tagada õppimisvõimalus kõikidele oma piirkonna õpilastele, vabade kohtade olemasolul aga ka teistest piirkondadest tulijatele (Praxis & Regio 2005). Eestis on kodukool (ehk elukohajärgselt lähim kool) ametlikult määratud nt Tallinnas ja Tartus, paljude teiste omavalitsuste koolipiirkonnaks on üldjuhul omavalitsus tervikuna. Samal ajal ei ole keelatud ega erakordne, kui õpilased käivad (vabade kohtade olemasolul) koolis väljaspool oma koduomavalitsust (koolipiirkonda), ka siis, kui vastava taseme haridusasutus on kohapeal olemas (Bajerski 2010). Selleks on mitmeid põhjuseid: lapsevanemad ei ole rahul kohaliku koolihariduse kvaliteediga; kohalikus koolis ei ole piisavalt kohti (või on liiga kitsas – liiga palju õpilasi ühe õpetaja kohta); kohaliku gümnaasiumiastme puudumisel leitakse, et lapsel oleks parem käia juba varakult seal, kus on võimalik läbida kogu põhi- ja keskhariduse tsükkel (Eesti puhul 12 õppeaastat); lapsel on teatavad anded ja/või huvid, mille realiseerimiseks on mujal paremad võimalused (temaatiliselt süvendatud õpe) jms. Kõigist neist põhjustest lähtuvalt võib väita, et linnades, kus on rohkem koole, on ka rohkem valikuvõimalusi, mis kaaluvad tihti üles nt pendeldamisest tuleneva ebamugavuse. Paljud valglinnastuvad perekonnad otsustavad korraldada lapse haridustee jätkumise linnas, millest

lahkuti, ning ka ise pendeldada igapäevaselt tööle. Tihti jäetaksegi oma elukoharegistreering linna omavalitsusse (Bajerski 2010). Eestis ei ole statistikaameti andmetel omavalitsust, kus kõik selle KOV õpilased käiksid koolis koduvallas või -linnas.

Vastukaaluks õpirändele suureneb kindlasti ka kohapealne nõudlus, lähtudes vanematest, kes soovivad, et nende laps käiks peale uusasumisse kolimist kodulähedases koolis, toetudes teadmisele, et KOV-l on kohustus pakkuda põhiharidust kuni kolmanda kooliastmeni piirkonda sissekirjutatud koolikohustuse-ealistele lastele (PGS §10 lg 1). Tekib vajadus täiendada olemasolevat koolitaristut ja personali, kuni olukorrani, mil tuleb ümber kujundada juba laiema territooriumi koolivõrk ja -piirkonnad. Riikliku üldharidussüsteemi arengukava (HTM 2007) kohaselt on üks koolivõrgu optimaalse ruumilise korraldamise eesmärkideni jõudmise tegevustest (meede 3.2.1) üldhariduse kättesaadavuse ja juurdepääsu tagamine, kavandades õppeasutuste võrku piirkondlikul, sh maakondlikul tasandil. See ei tähenda küll esialgu KOV vastutuse ja regulatsiooni kandumist kõrgemale, maakondlikule tasandile, kuid annab mõista, et koolivõrgu suunamist on tarvis vaadata laiemalt. Siinkohal tuleb märkida, et Eestis ei ole välja kujunenud varalisest kihistumisest või vajadusest kõrgema kvaliteedi järele lähtuvat erakoolivõrku – üksikud olemasolevad erakoolid teenindavad tervet linnastut või laiemaidki piirkondi.

Eestis läbi viidud koolivaliku pilootuuringus küsitleti Tallinna koolides (algklassides) käivate õpilaste vanemaid (Pöder jt 2012). Uurimisfookus oli muuhulgas koolivaliku mehhanismi toetaval poliitilisel raamistikul, soodustamaks hariduslikke võrdseid võimalusi. Tegemist oli ühe osaga laiemast uuringust, mille analüüsil baseeruvad teadusartiklid valmivad aasta 2013 jooksul. Uuringus keskenduti eliitkoolidesse pääsemisele ning selle seosele perekondade sotsiaalse taustaga. Analüüsimeetodina kasutati logistilist regressiooni. Peamine järeldus oli, et lapse tõenäosust eliitkooli pääsemiseks suurendasid mitmekordselt teguritena Keslinna linnaosas elamine, (vastavas) eelkoolis käimine ning ema ja isa kõrgharidus. Väga oluline mõjur oli ka sissetulek, st mida kõrgem sissetulek, seda suuremad olid lapse võimalused eliitkooli pääseda. Käesoleva uurimuse kontekstis on aga oluline, et läbiviidud pilootuuring viitas mitmetele kihistavatele aspektidele, mida tänane koolivalikumudel tekitab.

Joonisel 1 võtab autor kokku peamised tegurid, mis nii eelneva kui järgneva analüüsi põhjal pealinnaregioonis koolivõrgu arengut mõjutavad.

Joonis 1. Koolivõrku mõjutavad tegurid pealinnaregioonis

3. ANDMED JA METOODIKA

Käesolev uurimistöö käsitleb kaht oluliste valglinnastumise tunnustega (kiire rahvastikukasv ja elanike mobiilsus seoses pealinnalähedusega) Tallinnaga külgnevat omavalitsust – Saue ja Harku valda (joonis 2), nende üldharidust pakkuvaid asutusi, õpilaste elukohti ja koolivalikut. Järgnevalt on kirjeldatud andmeid, mis olid uurimise alustamisel avalikult kättesaadavad, seejärel meetodikaid, kuidas ülejäänud andmed koguti ja neid analüüsiti.

Joonis 2. Uuritavad KOV-d

3.1. Lähteandmed

Harku ja Saue vallad paiknevad Harjumaal, asudes maakonnakeskusest Tallinnast vahetult lääne ja edela suunas (joonis 2). Tegemist on kujult küllaltki ebakompaktsete territooriumitega: Saue valla sisse jääb Saue linn, Harku alevik seisab ülejäänud vallast pisut eraldatult. Vallad moodustavad Tallinna läänepoolse eeslinnavöö. Omavalitsusi kirjeldavad põhiaandmed on toodud tabelis 1. Piirkond on kiirelt arenev, eriti pealinna- ja mereäärsed alad.

Tabel 1. Põhiaandmed

KOV	Pindala, km ²	Rahvaarv 2003*	Rahvaarv 2013*	Rahvastiku-tihedus, in/km ²	Asulate arv	Kantide arv	Vallakeskus
Harku vald	159,1	6 885	12 950	81,4	23	8	Tabasalu alevik
Saue vald	195,2	7 305	9 918	50,8	19	5	Laagri alevik

*Eesti Rahvastikuregister

Kasutatud rahvastikuandmed perioodil 2003-2013 (tabel 1) kajastavad Eesti Rahvastikuregistris iga-aastaselt vanuserühmade kaupa registreeritud elanike arve, mis näitavad inimeste ametlikku sissekirjutust ja annavad vallavalitsustele aluse avalike teenuste korraldamiseks. Tabelis 2 on kõrvutatud aga rahvastikuregistri andmeid statistikaameti loendusandmetega, et näha, mil määral erinevad registreeritud elukohad reaalsest. Võrdluseks on aasta 2012, kuna see ühtib statistikaameti värskemate rahvastikuandmetega. Tabel näitab, et ligikaudu 10% uuritavate KOV-de elanikest ei olnud aastal 2012 oma tegelikku elukohta vastavasse valda registreerinud. Harjumaal on see näitaja suurim Rae (17,5%), Kernu (15,4%) ja Kiili (13,6%) valdades. Perifeerse asukohaga Padise vallas on aga näiteks vastupidi – tegelikke elanikke vähem kui registreeritud (-14,6%). Edaspidi kasutatakse käesolevas uurimuses rahvastikuregistri andmeid, kui ei ole märgitud teisiti.

Tabel 2. Eesti Statistikaameti rahvaloenduse ja Eesti Rahvastikuregistri elanike arvu andmete võrdlus aastal 2012

KOV	Statistikaamet	Rahvastikuregister	Vahe	%
Harku vald	14 181	12 819	1 362	10,6
Saue vald	10 759	9 802	957	9,8

Antud uurimuses on peetud esmatähtsaks dünaamikat üldharidussüsteemi puhul oluliste vanuserühmade seas. Andmed annavad tunnistust plahvatuslikust väikelaste arvu suurenemisest mõlemas KOV-s, eriti aga Harku vallas, kus kümne aastaga on peamiselt noorte inimeste sisserände tulemusel kasvanud eelkooliealiste laste arv pea kolmekordseks. Kooliealiste arv on suurenenud märksa vähem (tabel 3). LISA-s 1 on toodud nooremate vanuserühmade täpsem dünaamika perioodil 2003-2013 vanuserühmade ja KOV-de võrdluses.

Tabel 3. Nooremate vanusegruppide arvukuse muutus perioodil 2003 - 2013 (Kohalike Omavalitsuste Portaali 2013)

KOV	0...6-aastased				7...18-aastased			
	2003	2008	2013	2003 → 2013, %	2003	2008	2013	2003 → 2013, %
Harku vald	547	1 257	1 624	196,9	1 265	1 625	1 882	48,8
Saue vald	588	799	1 187	101,9	1 269	1 298	1 418	11,7

Harku ja Saue valdades pakuvad üldharidusteenust kokku 5 kooli (tabel 4); 2013. aasta sügisel avatakse Harku vallas Vääna-Jõesuu külas üks täiendav algkool, millele lisandub

perspektiivis tõenäoliselt veel kaks kooli. Täna tegutsevatest kaks on 6-klassilised algkoolid (Harku vallas), kaks on 9-klassilised põhikoolid (Saue vallas) ning ühes koolis on ka gümnaasiumiaste (Harku vallas). Demograafilistest muutustest tulenev õpilaste arvu dünaamika kooliastmeti õppeaastatel 2005/06 – 2012/13 on toodud LISA-s 2.

Tabel 4. Üldhariduse õppeasutused ja õpilaste arv seisuga aprill 2013 (EHIS 2013)

KOV	Õppeasutus	Kooliaste	Õpilased	Õpilased kokku	
Harku vald	Harkujärve Põhikool	I	87	149	
		II	62		
	Vääna Mõisakool	I	48	81	
		II	33		
	Tabasalu Ühisgümnaasium	I	346	899	
		II	255		
		III	221		
		gümn.	77		
	Harku vallas kokku				1 129
	Saue vald	Ääsmäe Põhikool	I	44	126
II			44		
III			38		
Laagri Kool		I	245	613	
		II	207		
		III	161		
Saue vallas kokku				739	

Tabel ei kajasta hariduslike erivajadustega (HEV) õpilastele loodud koole (Harku vallas Keila-Joa Sanatoorne Internaatkool (suletakse 2013) ja Saue vallas Salu Kool).

3.2. Ekspertintervjuud

Ekspertintervjuud viidi läbi 6. ja 14. märtsil 2013, eesmärgiga saada otsene ülevaade kahe valla haridusvõrgu korraldusest, selle toimimisest täna ning tulevikuplaanidest. Intervjueeritavate valimi moodustasid (1) mõlema KOV vallajuhtimise tasemel üldharidusvaldkonna eest vastutav ametnik ning (2) iga kohaliku kooli juhtkonna liige. Kohtumised lepidi kokku telefoni või meili teel. Ekspertid, keda küsitleti, olid Saue vallas vallavanem Andres Laisk, Laagri Kooli huviala juhataja Toomas Artma ning Ääsmäe Põhikooli direktor Jaanus Kallion; Harku vallas haridus- ja kultuuriosakonna juhataja Ervin Jürisoo, Tabasalu Ühisgümnaasiumi arendusjuht Kersti Vana, Vääna Mõisakooli direktor Piret Jürna ning Harkujärve Põhikooli direktor Külli Riistop. Intervjueerimine toimus kõigil

juhtudel eksperdi tööhoones ning küsitletava nõusoleku järel salvestati vestlused hilisemaks transkribeerimiseks.

Intervjuu küsimustik ehitati üles poolstruktureeritud vormis, et jätta võimalus käsitleda ka saadud vastustest arenevaid täiendavaid teemasid. Küsimuste koostamiseks andis sisendi muuhulgas KOV-de ja koolide kehtivate arengukavadega eelnev tutvumine.

Vallavalitsuse ametnike puhul (vt LISA 5) käsitleti esmalt väljakutseid seoses valglinnastumisega ja sellest tugevalt mõjutatud üldharidusteenuse pakkumisega, misjärel keskenduti kohaliku koolivõrgu toimimisele, sh koolipiirkondadele ja koolitranspordi korraldusele. Edasi arutleti tulevikuplaanide üle, mis puudutavad kooliastmete täituvust. Seoses koolikohtade nõudluse ja pakkumise problemaatikaga nii täna kui lähitulevikus peatuti pikemalt ka omavalitsustevahelise koostöö võimalikkuse teemadel. Lõpetuseks leidis käsitlust koolivalik ning elanike rahulolu kohaliku üldharidusteenusega.

Koolide juhtkonnaliikmete intervjuude (vt LISA 6) fookus oli rohkem kooli- ja vähem KOV-keskne. Põhirõhk oli õppeasutuse tänasel toimimisel (koolipiirkond ja kodukool, mahutavus, koostöö teiste õppeasutustega KOV-siseselt ja -väliselt) ning tulevikuplaanidel (kooliastmete perspektiiv). Vestlus lõppes hinnanguga üldisele rahulolule.

3.3. Kartograafiline analüüs

Kartograafilise analüüsi peamine eesmärk oli kaardistada tänane olukord Saue ja Harku valla koolivõrkudes – kui kaugelt tulevad õpilased kooli –, hindamaks ruumilist efektiivsust üldharidusteenuse kättesaadavusel. Õpilaste registrijärgsete elukohtade andmed küsiti koolidelt asula (küla, alevik, linn või linnaosa) täpsusega klasside kaupa, ilma nimede ja isikukoodideta (IKS § 6 p 3). Puudu jäänud andmed saadi Haridusministeeriumilt teabenõudega.

Saadud tulemuste põhjal valmisid ArcGIS'i (ja vormistamiseks Adobe Illustrator'it) kasutades piirkonna asustusmustrit ja koolivõrku iseloomustavad kaardid, millele saadi aluskihid Maa-ameti Geoportaalist 2013. aasta seisuga. ArcGIS'is kasutati punkt- ja joonobjektide märkimist, puhvrite genereerimist, atribuutandmetabelite ühendamist ja

rahvastikutiheduse kategooriate loomist, asulate raskuskeskme määramist ja nendele lähima kooli kauguse mõõtmist.

Lisaks analüüsi koolitranspordimarsruute portaalist peatus.ee kättesaadavate andmete alusel.

4. TULEMUSED

4.1. Üldhariduse õppeasutused

Õppeaastal 2012/13 tegutseb Harku vallas kolm üldhariduskooli: Tabasalu alevikus asuv 1996. aastast Tabasalu Ühisgümnaasiumi nime kandev 12-klassiline kool (G12), Harkujärve külas paiknev 2012. aastast Harkujärve Põhikooli nimeline 6-klassiline algkool (A6) ning Vääna külas asuv 2011. aastast Vääna Mõisakooli nime all tegutsev 6-klassiline algkool (A6). Valla haridus- ja kultuuriosakonna juhataja E. Jürisoo sõnul avatakse 2013. aasta septembris Vääna-Jõesuu külas praegu veel ehitusjärgus olevas hoones 6-klassiline algkool, kuhu sama aasta kevadel hakati vastu võtma sisseastumisavaldusi. Lisaks on ehitushange välja kuulutatud Muraste külla koolihoone rajamiseks, mis esialgsete plaanide kohaselt peaks avatama 2014. aastal (Jürisoo 2013; Harku vald 2011). Lähtuvalt tänastest demograafilistest suundumustest on valla arengu tegevuskavasse kirjutatud ka vajadusel Rannamõisa külla algkooli ehitamine, seda aga pikemas perspektiivis – perioodil 2017-2037 (Harku vald 2011).

Harku vallast lõunapoole jäävas Saue vallas pakuvad 2012/13 õppeaastal üldharidusteenust kaks õppeasutust: Ääsmäe külas asuv alates 1992. aastast Ääsmäe Põhikooli nime kandev 9-klassiline põhikool (PK) ja Laagri alevikus paiknev 2005. aastal avatud Laagri Kool, mis on samuti 9-klassiline (PK). Erinevalt teistest uurimuses käsitletavatest õppeasutustest tegutseb Laagri Kool formaalselt erakooli seaduse alusel. Vallal puuduvad konkreetsete plaanid täiendavate koolide rajamiseks, kuid vajaduse korral ollakse selleks valmis (Artma 2013; Laisk 2013).

Tänaste koolide asukohad on toodud järgnevatel illustreerivatel kaartidel, millelt on edasise analüüsi taustaks asjakohane tähele panna just hoonete kaugust Tallinnast.

Lisaks kirjeldatud koolivõrgule on kummalgi vallal üks hariduslike erivajadustega (HEV) õpilaste kool – Saue vallas Salu Kool ja Harku vallas Keila-Joa Sanatoorne Internaatkool. Antud uurimuses neid õppeasutusi ei käsitleta.

4.2. Õpilased

Värskeimatel Eesti Rahvastikuregistri andmetel on 7-18 aasta vanuseid noori Harku valda registreeritud 1882 ning Saue valda 1418. Kümne aastaga on need vanuserühmad kasvanud vastavat 49% ja 12%. Märkatavalt suurem kasv on toimunud aga noorimas vanuserühmas, 0-

6-aastaste seas, mis on koolikohtade tagamise seisukohast olnud valla- ja koolijuhtidele alarmeeriv. Nimelt on viimase 10 aastaga suurenenud eelkooliealiste arv Harku vallas ca 197% ja Saue vallas ca 102%. Harku vallas on eeslinnastumine toimunud järsemalt ja kiiremas tempos, kuid siis hakanud aeglustuma. Saue vallas on kasv olnud ühtlasem.

LISA-s 2 on toodud uuritavate koolide õpilaste arvukuse muutus kooliastmete kaupa õppeaastatel 2005/06 kuni 2012/13. I kooliastme (1.-3. klass) puhul on valdavalt märgatav kasvutrend, v.a. Ääsmäe Põhikoolis, kus noorimate õpilaste arv on stabiliseerunud ja kasvul nõ piir ees. Teistes koolides on just I kooliaste see, mis on tekitanud ruumipuuduse. Laagri Kool võtab seetõttu uuel õppeaastal vastu ühe täiendava paralleelklassitäre sisseastujaid (Artma 2013; Laisk 2013), teised on sunnitud senise piirarvu täitumisel ülejäänutele koolikoha ära ütlemata. Probleemi peaks aitama leevendada lähiajal uute koolide avamine. II kooliastme (4.-6. klass) õpilaste arv on kõigis viies koolis kasvanud vähemal määral. Sarnaselt riigi üldise demograafiaga on alates III kooliastmest (7.-9. klass) õpilasi perifeersemates piirkondades pigem vähemaks jäämas, kiiremini arenevates asustusüksustes aga enam-vähem stabiliseerunud. Erandiks saab pidada Laagri Kooli, kus ka III kooliaste on iga aastaga märgatavalt kasvanud, veel enam arvestades, et avamise aastal selles kooliastmes õpilasi ei olnud, täna aga 162 last. Gümnaasiumiastme (10.-12. klass) puhul saab rääkida vaid Harku valla Tabasalu Gümnaasiumist, kus õpilaste arv on aeglaselt vähenemas. Käesoleval õppeaastal käib gümnaasiumis 77 õpilast. Haridus- ja Teadusministeeriumi (HTM 2012) gümnaasiumivõrgu korrastamise lähtealused näevad ette, et tugevas gümnaasiumiastmes peaks olema vähemalt 3 paralleelklassi (3 erineva õppesuunaga) ehk 9 klassikomplekti, mis teeb arvestuslikult 252 õpilast. 2013. aasta sügisest on Tabasalu kooli gümnaasiumiastmes avatud senise kahe paralleeli asemel kolm õppesuunda: matemaatika-ettevõtluse, sisekaitse ja humanitaarainete suund (Tabasalu Ühisgümnaasium 2011). Harku vald soovib gümnaasiumiastet säilitada (Jürisoo 2013; Vana 2013).

Plahvatusliku eelkooliealiste vanuserühma suurenemise tagajärjel jätkub pealinnaregiooni valglinnastuvate omavalitsuste üldise prognoosi kohaselt esimesse klassi astujate arvu kasv kuni õppeaastani 2015/16. Samal ajal kanduvad suuremate sünnipõlvkondade lapsed edasi järgmistesse kooliastmetesse, vahetades lainetena välja tänased stabiliseeruvad või vähenevad vanemate õpilaste aastakäigud. Saue valla arengukavas (2010) on prognoositud olulist nõudluse kasvu põhikoolikohtadele järgmise ca 15 aasta jooksul. Kuna Harku vallas on

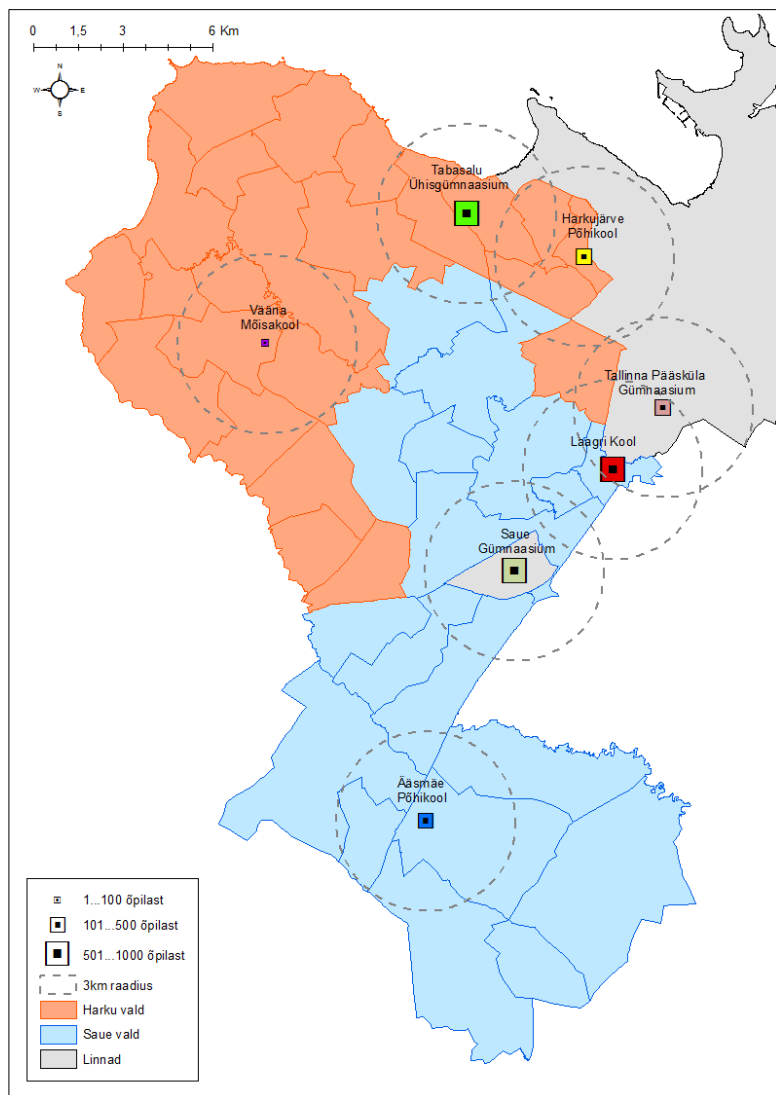
avanemas 2 kuni 3 uut (alg-)kooli, siis võib järeltada sarnaseks stsenaariumiks valmistumist ka selles KOV-s.

4.3. Koolivõrk

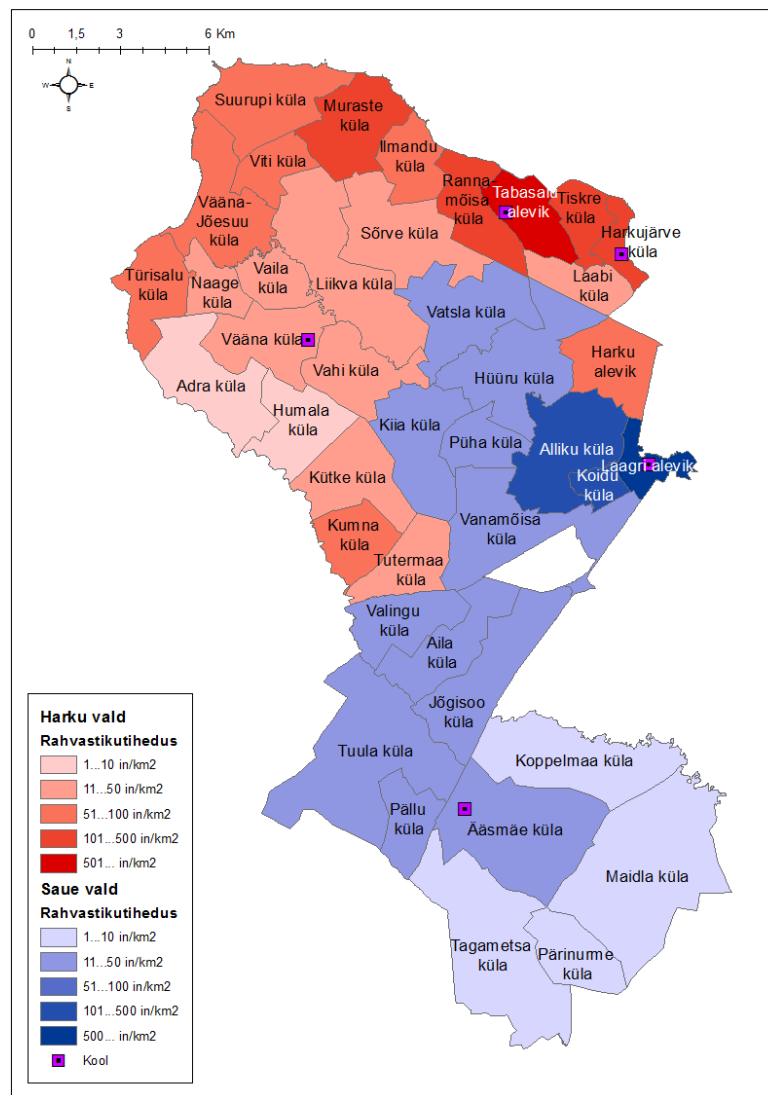
Tänane koolivõrk on uuritavatel KOV-del mõnevõrra erinev selle tõttu, et Harku vallas on olemas kõik 4 kooliastet, Saue vallas aga puudub gümnaasiumiosa, mida ka ei plaanita juurde tekitada (Artma 2013; Laisk 2013). Selle asemel tehakse tihedamat koostööd naaberomavalitsustes asuvate Tallinna Pääsküla Gümnaasiumi ja Saue Gümnaasiumiga (vt pt 4.4). Viimaseid arvestatakse seetõttu käesolevas uurimuses koostöökoolidena kohaliku koolivõrku kuuluvatena. Joonisel 3 on toodud valdade koolivõrgu moodustavate koolide asukohad koos 3 km puhvriga (linnulennult), mida võib Sotsiaalministri 27. märtsi 2001. a määruse nr 36 „Tervisekaitseõuded kooli päevakavale ja õppekorraldusele” § 7 lõige 1 alusel pidada maksimaalseks igapäevaseks jalgsi läbitavaks koolitee pikkuseks.

Seadusest tuleneva põhihariduse pakkumise nõude kodu lähedal on mõlemad KOV-d täitnud enama kui ühe õppeasutuse näol. Tänapäevaste koolide asukohad vastavad laias laastus kahele lähtealusele, mis on omavahel tihedas seoses: rahvastikutihedusele ja Tallinna lähedusele. Rahvastikutihedust asustusüksuste kaupa kirjeldab joonis 4.

Sotsiaalse infrastruktuuri teemaplaneeringu meetodika kohaselt kuuluvad alg-, põhi- ja üldkeskharidus eraldiseisvalt kümne esmatasandi teenuse hulka (Harju Maavalitsus 2010), mille kättesaadavus peaks olema tagatud keskustepõhiselt. Kohalikus esmatasandi keskuses võib asuda nt algkool, teise tasandi keskuses aga ka põhikool. Harku, Harkujärve-Tiskre, Muraste-Suurupi, Kumna-Tutermaa, Hüüru ja Saueümbruse kante liigitatakse linnade lähiümbruse kantideks (LÜ) ning linnalähedasteks keskuskantideks (LKK) Tabasalu-Rannamõisa ja Laagri kante (samas). Asustusüksuste jagunemist kantideks illustreerib joonis 5. Teemaplaneeringu koolivõrku puudutavate soovitude kohaselt tuleks enam valglinnastunud kantides laiendada põhikooli osa või koormuse vähendamiseks avada antud keskuse tagamaale jäävas kandis, kus on suurem nõudlus teenuse järele, uus põhikool. Ääremaa kantide puhul tuleks maakondlike bussiliinide sobimatuse korral tagada haridusteenuse kättesaadavus valla transpordiga. Maakondlikul tasandil seostada põhi- ja algkoolide säilitamine lapse koolijõudmise ajaga (jalgsi vastavalt maksimaalselt 30 või 20 minutit).

Joonis 3. Kohalik koolivõrk

Joonis 4. Rahvastikutihedus asustusüksustes

Tabel 5. KOV-i registreeritud elukohaga õpilaste kooli asukoht õppeaastal 2012/13 (vallavalitsuste andmed)

KOV	KOV-s koolikohuslasi	Kooli asukoht			
		Oma KOV-s	Tallinnas	Teistes KOV-s	Teadmata
Saue vald	<i>kokku 1134</i>	706 (62%)	261 (23%)	167 (15%)	-
Harku vald	<i>kokku 1463</i>	961 (66%)	400 (27%)	79 (5%)	23 (2%)
	Gümnaasiumiaste				
Saue vald	<i>gümnasiste kokku 227</i>	-	179 (79%)	48 (21%)	-
Harku vald	<i>gümnasiste kokku 323</i>	68 (21%)	235 (73%)	20 (6%)	-

Teiste KOV-dena on tegemist eelkõige väiksemate naaberlinnade Keila ja Sauega, kus asuvad 12-klassilised Keila Kool ja Saue Gümnaasium. Teistes KOV-des registreeritud elukohtadega õpilased (tabel 6) pendeldavad kooli peamiselt naaberomavalitsustest, aga ka kaugemalt (nt Viimsi vald, Kiili vald ja Nissi vald), üksikud isegi väljastpoolt Harjumaad (registreeritud elukoht Valgamaal ja ka Soomes) (joonis 6 ja joonis 7). Eriti viimaste puhul võib kindlasti eeldada, et nende tegelik elukoht on koolile märksa lähemal, kuid rahvastikuregistrijärgsed andmed seda ei kajasta.

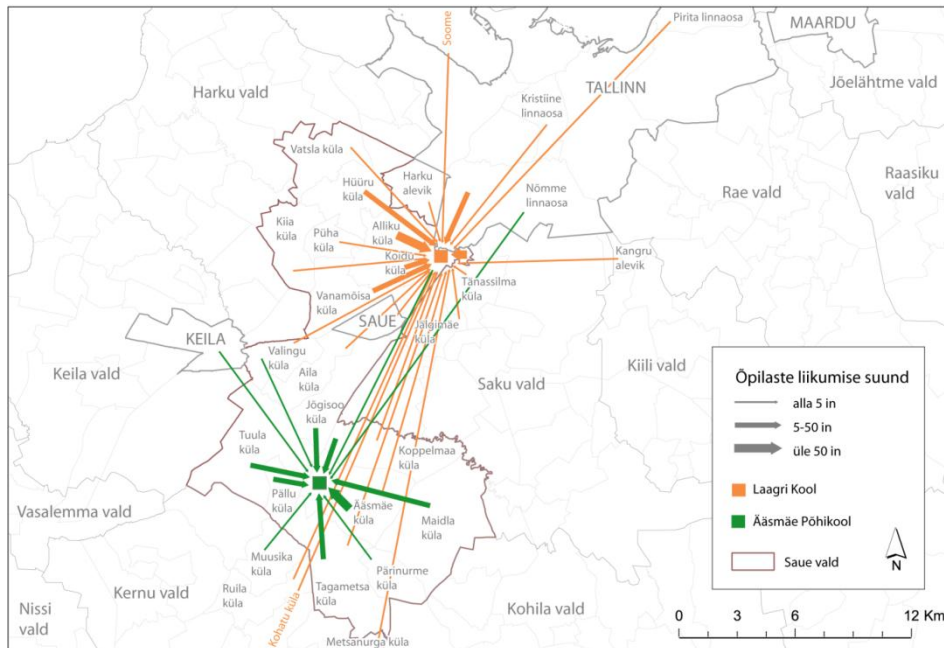
Tabel 6. KOV-i kohalikes koolides käivate õpilaste registreeritud elukohad (koolide kaupa toodud LISA-s 4)

KOV	I-III kooliaste	Õpilaste elukoht		
		Sama KOV	Tallinn	Muu KOV
Saue vald	<i>kokku 739</i>	690 (93%)	37 (5%)	12 (2%)
Harku vald	<i>kokku 1055</i>	963 (91%)	66 (6%)	26 (3%)
	Gümnaasiumiaste			
Harku vald	<i>gümnasiste kokku 77</i>	68 (88%)	5 (7%)	4 (5%)

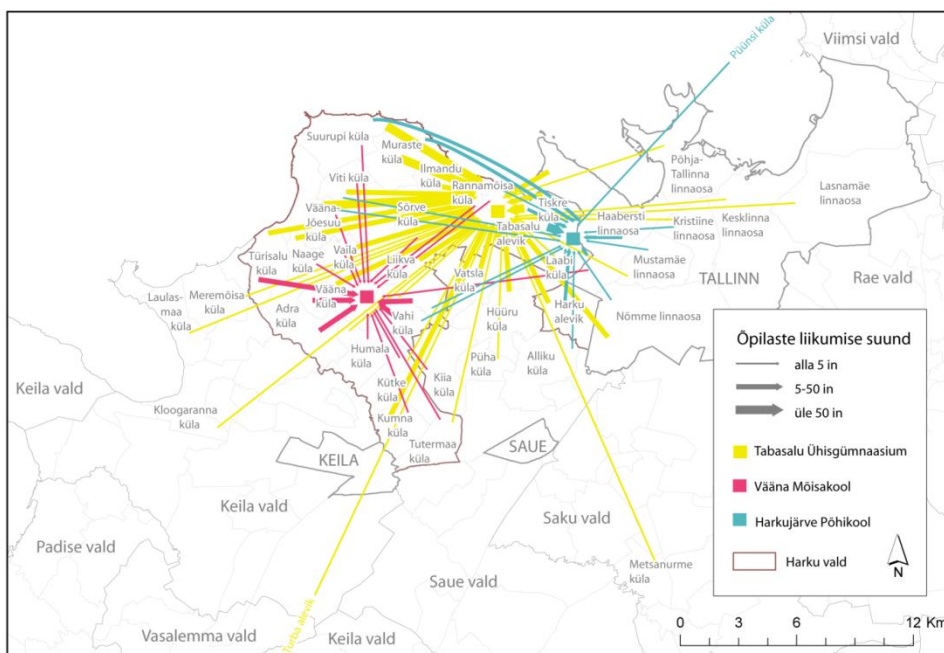
Eraldi tuleb käsitleda gümnaasiumiastet, kuna koolikohustus piirdub III kooliastmega ehk 9. klassi lõpetamisega ning järgmise kooliastme olemasolu valla territooriumil ei ole KOV-le kohustuslik. Lisaks neile kahele põhjusele muudab ka tänane demograafiline olukord gümnaasiumiõpilased mobiilsemaks, pakkudes suuremal hulgal vabu kohti erinevates piirkondades, arvestamata, kus õpilaste elukoht registreeritud on.

Keerulisema valiku ees on kindlasti Saue valla noored, kuna oma KOV-s on võimalik haridust omandada vaid 9. klassi lõpuni. Nii haridustee jätkamise hõlbustamiseks kui ka teistes kooliastmetes tekkinud koolikohtade puuduse leevendamiseks teeb Saue vallavalitsus

koostööd Saue ja Pääsküla gümnaasiumitega, rahastades oma valla laste käimist neis koolides lisaks seaduslikult fikseeritud pearaha määrale täiendavate summadega (Laisk 2013). Tuleb veel märkida, et Pääsküla Gümnaasium oli enne Laagri kooli avamist (aastal 2005) ametlikult koos Ääsmäe Põhikooliga Saue valla piirkondlik kool.

Joonis 6. Saue valla koolide õpilaste registreeritud elukohad 2012/13 õppeaastal (koolide andmed)

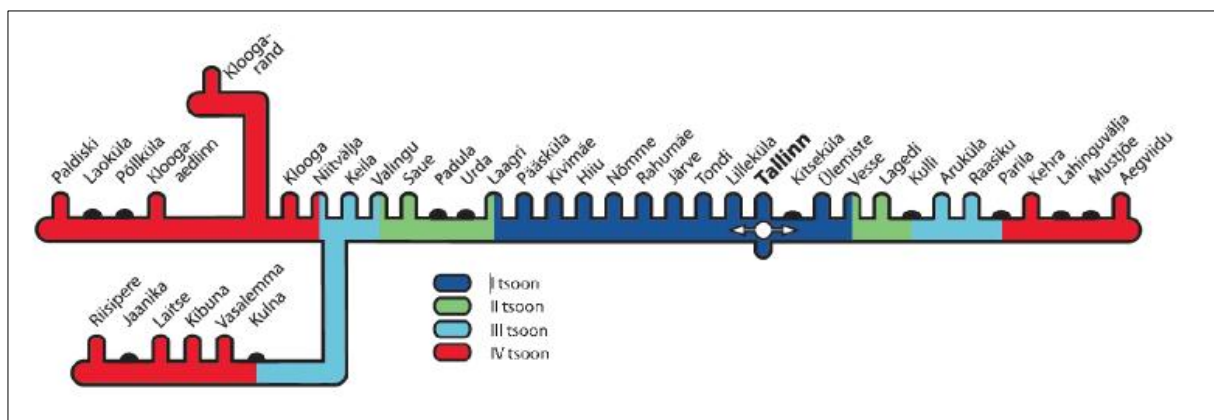
Joonis 7. Harku valla koolide õpilaste registreeritud elukohad 2012/13 õppeaastal (koolide andmed)

4.5. Koolitransport

Avalike teenuste pakkumisel peetakse kanditeooria kohaselt probleemseteks kantideks neid, mis ei vasta haridusteenuse juurdepääsetavuse osas järgmistele kriteeriumidele: alg- ja põhiharidus kuni 30min ühistranspordiga, üldkeskharidus kuni 45min ühistranspordiga (Harju maavalitsus 2010). Tasuta koolitranspordi korraldamine teenindusala piires on vallavalitsuse ülesanne.

Harjumaal tegeleb ühistranspordiliinidega alates 2005. aastast MTÜ Harjumaa Ühistranspordikeskus – ÜTK (harjuytk.ee), mille asutajaks olid kõik 25 Harju maakonna omavalitsust (tänaheid liikmeid ühinemiste tagajärjel 24) ja riigi esindajana Harju Maavalitsus. Lisaks tihedale ühendusele maakonnakeskusest Tallinnast teistesse omavalitsustesse korraldab MTÜ ka koolitransporti. Tallinna Autobussikoondis (TAK) opereerib omakorda nelja koolibussiliini, millest kaks saavad alguse Harku vallast (Vääna-Jõesuu külast ja Tabasalu alevikust), lõpp-peatusega Tallinnas Balti jaamas. Liinid on mõeldud Tallinna alg-, põhikooli ja gümnaasiumiõpilastele ning on õpilaspileti esitamisel tasuta.

Portaali peatus.ee andmetel teenindavad Harku ja Saue valdasid kokku ligikaudu 25 maakonnaliini pluss eraldi 8 siseliini Harku valla ja 9 Saue valla territooriumil. Liigelda on võimalik ka rongiga: elektriraudtee (joonis 8) läbib Saue valda peatustega Laagri alevikus, Vanamõisa külas ja Valingu külas otseliinina 9 korda päevas (lisaks paarkümmend liini bussile ümberistumisega) (elektriraudtee.ee). Käesolevas töös ei uuritud erinevate transpordiliikide tegelikku kasutust õpilaste poolt, kuid edaspidi võiks nende andmete kogumine ja analüüsimine anda olulist sisendit.

Joonis 8. Elektrirongide liinikaart (elektriraudtee.ee)

Koolitranspordina tuleb käsitleda KOV-de siseliine (üksikute peatustega väljaspool KOV piire). Need on käigus vaid koolipäevadel. Harku valla koolitransporti kirjeldab tabel 7.

Tabel 7. Harju ÜTK liinid Harku vallas (peatus.ee)

Liin	Marsruut	Peatuste arv	Algus	Lõpp
H1	Tutermaa – Kumna – Vääna – Suurupi – Tabasalu	31	6.50	7.39
H2	Keila-Joa – Adra – Humala – Vääna kool – Humala – Adra – Keila-Joa – Naage	6	7.30	7.46
H3	Keila-Joa – Vääna – Harku – Tabasalu – Vääna-Viti – Vääna	35	6.50	8.04
H4	Vääna – Muraste – Tabasalu – Haabersti – Harku – Tabasalu – Suurupi – Keila-Joa	74	15.05	16.49
H5	Tabasalu – Vääna – Tutermaa – Kumna – Keila-Joa	28	15.53	16.50
H6	Kumna – Humala – Tutermaa – Keila	14	7.25	7.57
H7	Tabasalu – Muraste – Suurupi – Vääna-Viti – Vääna-Jõesuu – Vääna-Viti – Vääna	27	14.25	15.01
H8	Kumna – Humala – Vääna	11	15.20	15.41

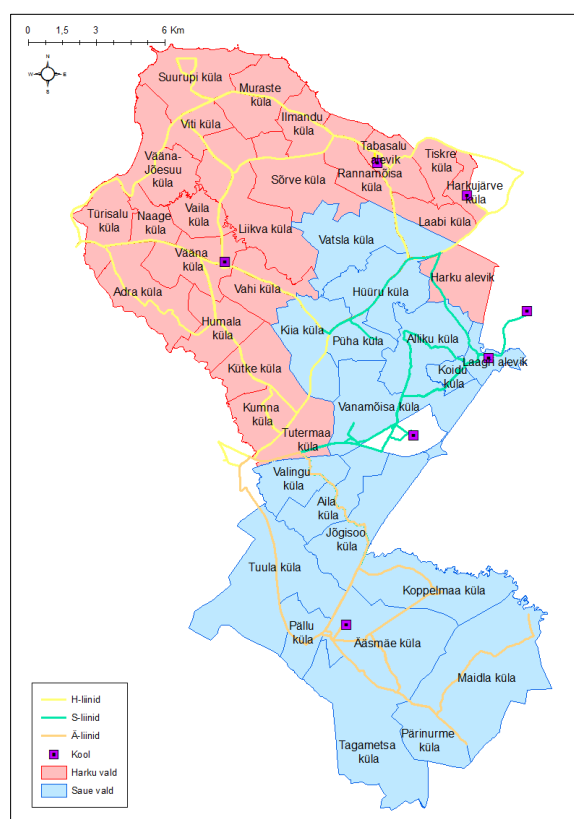
Tabasalu alevikus peatub koolibuss 4 korda hommikul ajal (vahemikus 7.04 – 7.39) ja 4 korda õhtusel ajal (vahemikus 14.25 – 16.08); Vääna külas 4 korda hommikul ajal (vahemikus 6.58 – 8.04) ja 6 korda õhtusel ajal (vahemikus 15.01 – 16.46); Harkujärve külas 1 kord kell 15.53. Hommikuti tuuakse direktori sõnul kaugemal elavad õpilased Harkujärve kooli autodega (Riistop 2013). Saue vallas toimivad Laagri kooli ja Ääsmäe kooli piirkonnad logistiliselt eraldi. Valla tiheda asustusega põhjaosa teenindavad liinid S1...S5 ning hõreda asustusega lõunaosa liinid Ä1...Ä4. Marsruudid on toodud järgnevas tabelis 8.

Tabel 8. Harju ÜTK liinid Saue vallas (peatus.ee)

Liin	Marsruut	Peatuste arv	Algus	Lõpp
S1	Jõgisoo – Saue Gümnaasium – Laagri kool	10	7.22	8.00
S2	Vanamõisa – Laagri kool – Saue Gümnaasium	11	7.15	8.01
S3	Kindluse – Laagri kool – Pääsküla Gümnaasium	25	7.25	8.01
	Pääsküla Gümnaasium – Laagri kool – Kindluse	25	15.50	16.19
S4	Saue Gümnaasium – Laagri kool – Jõgisoo	15	14.40	15.47
S5	Saue Gümnaasium – Laagri kool – Jõgisoo	17	16.15	17.18
Ä1	Ääsmäe Põhikool – Keila – Ääsmäe Põhikool	13	7.20	8.04
Ä2	Väljari - Maidla – Jõgisoo – Ääsmäe Põhikool	5	7.32	8.14
Ä3	Ääsmäe Põhikool – Maidla – Ääsmäe Põhikool	5	13.40	14.04

E,K,R	Ääsmäe Põhikool – Tuula – Keila – Valingu – Ääsmäe Põhikool	13	14.35	15.17
	Ääsmäe Põhikool – Jõgisoo – Valingu – Keila – Tuula – Ääsmäe Põhikool	12	15.30	16.08
	Ääsmäe Põhikool – Jõgisoo – Voore – Väljari	4	16.30	17.01
Ä4 T,N	Ääsmäe Põhikool – Tuula – Keila – Valingu – Ääsmäe Põhikool	13	13.40	14.22
	Ääsmäe Põhikool – Maidla – Ääsmäe Põhikool	5	14.35	14.59
	Ääsmäe Põhikool – Jõgisoo – Valingu – Keila – Tuula – Ääsmäe Põhikool	12	15.30	16.08
	Ääsmäe Põhikool – Jõgisoo – Voore – Väljari	4	16.30	17.01

Laagri kooli juures peatub koolibuss hommikul ajal 3 korda (vahemikus 7.43 – 8.00) ja õhtusel ajal 3 korda (vahemikus 14.56 – 16.31); Ääsmäe koolibussidel on õhtusel ajal kaks erinevat graafikut: üks esmaspäeva, kolmapäeva ja reede jaoks ning teine teisipäeva ja neljapäeva jaoks. Koolibuss peatub Ääsmäe kooli juures hommikupoole 3 korda (vahemikus 7.20 – 8.14) ja hiljem 6 korda (vahemikus 14.04 – 16.30). Mitu liini sõidavad ringsel marsruudil, alustades ja lõpetades kooli juures. Kooliliinide koondkaart on esitatud joonisel 9.

Joonis 9. Harju ÜTK koolibussiliinid

Kahe valla kõik asulad on tihemini või harvemini koolibussiliinide poolt teenindatud, sealjuures kõige enam Harku valla põhjaosa. Mõlemas KOV-s on kaks üle tunni ajase kogumarsruudiga liini (pikim H4, kestusega 1h 44min). PGS § 7 lg 2 sätestab vaid seda, et vähemalt 80% õpilastest, kelle jaoks põhikool on elukohajärgne kool, ei tohi kooli jõudmiseks kuluda rohkem kui 60 minutit. Antud juhul sõidavad sellest kauem vaid edasitagasi marsruudiga liinid. Kanditeooria põhimõtted kooli jõudmise osas on tagatud liinidega, mis viivad alg- ja põhikooli õpilased kooli max 30 minutiga ja gümnasistid 45 minutiga.

Koolide lõikes jääb ebapiisavaks Harkujärve külla hommikune kooli saamine. Lisaks puudub Saue vallas mõistlik ühendus kahe vallas asuva kooli vahel, mistõttu on raskendatud nt Ääsmäe kooli õpilastel Laagri kooli ujujasse pääsemine ja igasugune muu koostöö. Täpsemat uurimist vajab koolibusside kasutamissagedus õpilaste poolt.

4.6. Huviharidus

Eesti Hariduse Infosüsteemi (EHIS) kohaselt pakutakse KOV-des mitmekülgset ametlike õppekavadega huviharidust (tabel 9). Lisaks on koolidel endil suur valik huvitegevust erinevate ringide näol (LISA 3), eriti suurematel koolidel Tabasalus ja Laagris. Mõlemad korraldavad huvitegevust koos kohalike huvialakoolidega. Sport, muusika ja kunst on põhilised valdkonnad, milles toimub aktiivne tegevus kõigis koolides. Neile andmetele lisaks võib ka ekspertintervjuude põhjal eeldada, et huvihariduse pakkumise olukord on piisav, põhjustamata märkimisväärset täiendavat pendeldamist.

Tabel 9. Ametlikke õppekavasid pakkuvad huviharidusasutused (EHIS 2013)

KOV	Asutus	Liik	Omand
Harku vald	Tabasalu Muusikakool	muusika- ja kunstikool	munitsipaal
	Fotoakadeemia	muu	era ÄÜ
	Erahuvikool Tantsumeka	muu	era MTÜ
	Medila Huvikool	muu	era ÄÜ
Saue vald	Mängukool	muu	era MTÜ
	Laagri Huvialakool	muusika- ja kunstikool	era ÄÜ
	MyDance Tantsuklubi	spordikool	era MTÜ
	Laste õpi- ja huviklubi Väike Päike	muu	era MTÜ

4.7. Koolivalik

4.7.1. Vastuvõtukriteeriumid

Koolivaliku analüüsimisel tuleb esmalt lähtuda tingimustest, mis konkreetsetes omavalitsuses ja omakorda igas koolis sisseastumisel rakenduvad. Seejärel saab vaadelda lähemalt ruumilisi ja mitteruumilisi tegureid, mis valikut mõjutavad.

Nagu selgub valdade arengukavadest ja ekspertintervjuudest, on Harku ja Saue valdade puhul kohalik koolipiirkond määratletud omavalitsuse territooriumiga ehk teisisõnu rahvastikuregistris kummassegi valda sissekirjutatud koolikohustuse-ealine õpilane peab

saama üldharidust omandada ühes vastava valla koolidest (Harku vald 2011; Saue vald 2010). Täpsemaid piirkondi, nagu nt Tallinnas ja Tartu linnas on üks kindel elukohajärgne kool, ametlikult ei määratleta, mis tähendab, et õpilased ei käi tihtipeale oma registreeritud elukohale geograafiliselt lähimas õppeasutuses. Sellel on mitmeid põhjuseid, millest esimestena vaadeldakse koolide vastuvõtukriteeriume. Need rakenduvad ja aitavad koolil valikut teha eelkõige ületäituvuse olukorras, gümnaasiumiosas ka teadmistaseme ja motivatsiooni kontrollimiseks. Õpilaste kooli vastuvõtmist reguleerib PGS § 27 lg 1 ning Haridus- ja teadusministri 19.08.2010 määrus nr 43 „Õpilase kooli vastuvõtmise üldised tingimused ja kord ning koolist väljaarvamise kord“ (PGS § 27 lg 4 ja § 28 lg 4 alusel).

Esimesse klassi vastuvõtmise põhitingimused kõigis viies koolis on kooskõlas PGS § 27 lg 1 – kooliealisus (erandina ka nooremad, nõ küpsuskomisjoni soovitusel) ning elukoht (eelistatakse oma valla kodanikke). Vastavalt PGS § 27 lg 4 on koolides kehtestatud täiendavad tingimused juhaks, kui soovijate arv ületab PGS § 26 määratletud klassi täitumuse ülemise piirnormi. Siinkohal on Laagri Kool ja Vääna Mõisakool viidanud asjaolule, et elukoha registreering ei pruugi kattuda reaalse elukohaga, rõhutades tingimustes, et arvestatakse tegeliku elukohaga, kus isik püsivalt elab ja see on Rahvastikuregistri seaduse (RRS) § 391 lg 1 sätestatud kohustuse täitmisena kantud Eesti Rahvastikuregistrisse isiku elukoha aadressina. Üldiselt ei korraldata alg- ja põhikoolis sisseastumiskatseid (v.a. õppesuunaga klassi astumiseks Tabasalu Ühisgümnaasiumis), küll aga hinnatakse kandidaatide kooliküpsust vestluse käigus vastava komisjoniga või muul moel, nt Harkujärve koolis mängulise koolikatsumise päeva põhjal (Riistop 2013). Juhul, kui eelnevad nõuded täitnud kandidaatide arv ületab siiski täitumuse piirnormi, arvestatakse Harkujärve, Vääna ja Laagri koolides täiendavaid kriteeriume (tabel 10).

III kooliastmesse (7. klassi) sisseastumise tingimusi on täpsustanud vaid Tabasalu kool: õppesuunaga klassi kandideerimisel läbib õpilane sisseastumiskatsed, üldklassi puhul katseid ei korraldata. Sama õppeasutuse gümnaasiumiastmesse kandideerimisel vaadatakse õpilase 9. klassi I-III õppeveerandi hindeid: heade ja väga heade tulemuste korral võetakse vastu katseteta, vastasel juhul toimuvad sisseastumiskatsed eesti keeles, matemaatikas ja inglise keeles ning vestlus komisjoniga.

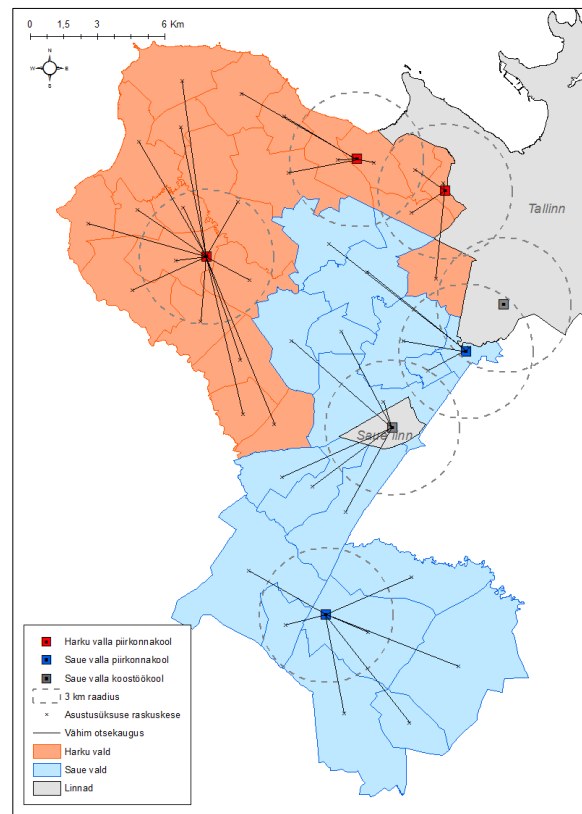
Tabel 10. Eelistuskriteeriumid esimesse klassi kandideerijate pingereas (koolide vastuvõtukorrad)

Kool	Eelistuskriteeriumid
Harkujärve Põhikool	1. Õdede-vendade käimine samas koolis; nende arv 2. Elukoht kooli lähipiirkonnas
Vääna Mõisakool	1. Vääna Mõisakooli lasteaias käimine 2. Õdede-vendade käimine samas koolis; nende arv 3. Vääna Mõisakooli eelkoolis käimine 4. Mõlema vanema elukoht registreeritud Harku valda 5. Avalduse esitamise ajaline järjekord
Laagri Kool	1. Ühe või mõlema vanema tegelik elukoht Saue vallas 2. Elukoht valla põhjapiirkonnas 3. Õdede-vendade käimine samas koolis (max 8. klassis) 4. Vanema(-te) Saue vallas elamise staaž

Kõigis koolides ühtmoodi oodatakse õpilasi teistesse ehk üleminekuklassidesse vabade kohtade olemasolul avaldusi esitama ja vestlusele. Koolid võivad vajadusel korraldada tasemeteste. Nii nagu vabade kohtade olemasolul võivad käsitletud koolid vastu võtta õpilasi teistest KOV-dest, saavad vanemad samal tingimusel soovi korral oma lapse viia kooli teise omavalitsusse, nt Tallinnasse. PGS § 27 lg 1 ütleb, et vanema jaoks on koolikohustuslikule isikule kooli valik vaba, kui soovitud koolis on vabu õppekohti.

4.7.2. Kooli kaugus kodust

Kuna uurimuses on kasutatud õpilaste elukoohaandmeid asustusüksuse täpsusega, siis leiti lähim kool, mõõtes vahemaad vallasestest asustusüksuste raskuskeskmest teeninduspiirkonnas asuvate koolideni (joonis 10). Tulemused on esitatud LISA-s 7 ja LISA-s 8, kus on esile toodud linnulennulise mõõtmisega saadud lähim kool, arvestamata tegelikke taristust sõltuvaid juurdepääsuvõimalusi või loogilisi liikumissuundi. Tabelis on arvatud, kui

Joonis 10. Lähim piirkonna- või koostöökool asula raskuskeskmest mõõdetuna

suur osa tänastest nende koolide õpilastest omab elukohta vastavates asustusüksustes.

Selgub, et Vääna Mõisakool on 90,1% seal käivate õpilaste jaoks lähim kool, ülejäänud kahe Harku valla kooli puhul on näitaja märksa väiksem: Tabasalu Ühisgümnaasium 64,3% ja Harkujärve Põhikool 58,4%. See annab autori hinnangul üsna selgelt märku, et mida lähemal asub kool Tallinnale, seda mitmekesisem on sealsete õpilaste taust elukohtade osas. Nt Harkujärve Põhikooli õpilaskonnast üle viiendiku moodustavad hoopis Tallinnas elavad lapsed.

Saue vallas saab olemasolevate elukohtaandmete juures hinnata lähimas õppeasutuses käimist kahe valla territooriumile jääva kooli puhul. Mõlemas koolis käivate õpilaste hulgas on märkimisväärselt suur osakaal neid, kelle jaoks vastav kool on lähim: Ääsmäe Põhikool 90,5% ja Laagri Kool 87,6%. Tallinnas asuv Pääsküla gümnaasium ei ole sellise arvestuse kohaselt ühegi asustusüksuse jaoks kõige lähem, seevastu samuti naaberomavalitsusse jääv Saue Gümnaasium on lähim mitme Saue valla küla jaoks.

4.7.3. Muud tegurid

Kuna kvaliteeti õppetulemuste näol on keerukas hinnata erineva arvuga kooliastmetest koosnevate õppeasutuste puhul, siis saab muude koolivalikuotsust mõjutavate tegurite all välja tuua nt erisused koolide profiilides ja korralduses.

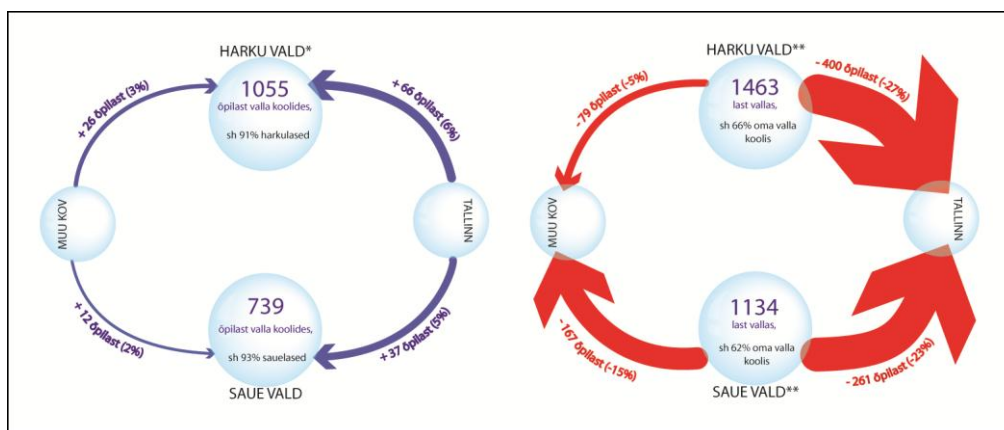
Koolide õppeprofiilide erinevused tulenevad peamiselt sellest, kas ja missugustel õppesuundadel on võimalik õppida. Tabasalu kool pakub alates esimesest klassist üldklassi kõrval kaht suunavalikut: inglise keele õppesuund ning matemaatika-muusika õppesuund; alates seitsmendast klassist on reaalsuunaga klassis võimalik omandada süvendatult reaallaineid; gümnaasiumis on kolm paralleelset kallakut: matemaatika-ettevõtlus, humanitaarained ja sisekaitse. Teistes koolides ei ole määratud paralleelklassidele erinevaid õppesuundi. Seevastu näeb Laagri Kooli korraldus ette eraldi poiste-, tüdrukute- ja segaklasse kogu kooli vältel.

Üheski piirkonna koolis ei rakendata õppemaksu.

5. ARUTELU JA JÄRELDUSED

Vastupidiselt suuremale osale Eesti omavalitsustest (sh Harjumaal asuvatest) on analüüsiks valitud Saue ja Harku valdade näol valglinnastumise tõttu tegemist kiiresti kasvava ja nooreneva rahvastikuga. Üldhariduse pakkumise pidevat optimaalsust on keeruline hoida igasuguste demograafiliste muutuste tõttu. Nii on mõnedes pealinnaregiooni KOV-de koolides praegu või potentsiaalselt lähitulevikus ruumi puudus, teistes ruumi ülejääk ja jätkusuutlikkus küsitav, ülejäänutes enam-vähem piisav ja stabiilne olukord. Vaadelda tuleb täpsemalt koolide asukohti, aga ka eraldi vanuserühmade ja kooliastmete kaupa.

Tänane olukord kahes pealinnaregiooni KOV-s, Harku ja Saue vallas, näitab, et lisaks ruumpuudusele või osaliselt sellest tingituna toimub märkimisväärne õpiränne KOV-de vahel (joonis 11). Aktiivne õpiränne Tallinna suunas annab tunnistust koolivõrgu kui süsteemi erakordsest iseregulatsioonist.

Joonis 11. Kohustuslikku põhiharidust (1.-9. klass) omandavate õpilaste elu- ja koolikoha seosed
* I, II, III kooliaste; ** koolikohustuse-ealised, rahvastikuregistri järgi

Järgnev arutelu keskendub asjaoludele, mis Eesti pealinnaregioonis koolivõrgu kujunemist ja arengut suunavad, ning pakub võimalikke lahendusi selle optimeerimiseks.

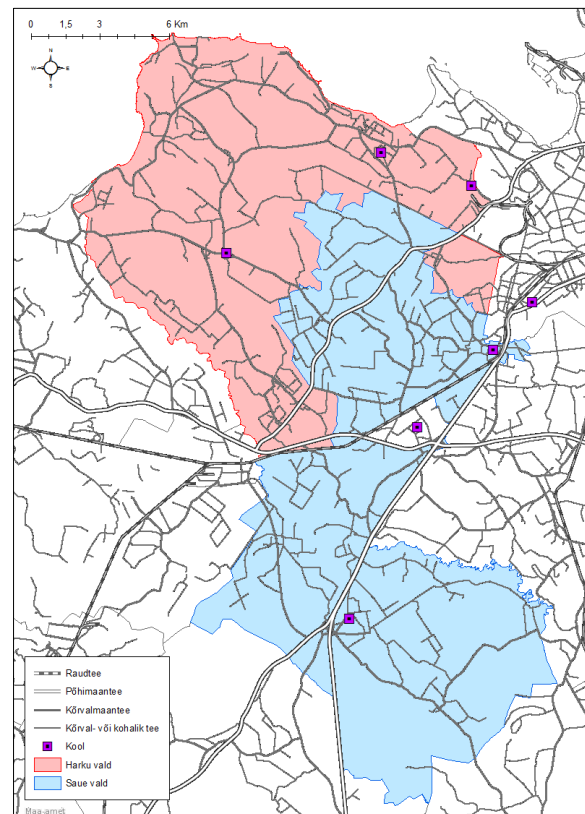
5.1. Koolivalik ja tegurid

Koolivalikut ja koolivõrgu kujunemist mõjutavad lisaks poliitikale ja sündimusele mitmed tegurid, mis laias laastus jagunevad ruumilisteks ja mitteruumilisteks (vt ka joonis 1). Mida suurem on õpilase mobiilsus, olgu see siis tänu vanematele või hästi organiseeritud

ühistranspordile, seda enam on tal valikuid. Keskmisest liikuvamate eeslinlaste valikud saavad seega rohkem põhineda hariduskvaliteeti puudutavatel kriteeriumitel ja vähem nt kooli kaugusel kodust.

5.1.1. Ruumilised tegurid

Ruumiliste teguritena mõjutavad koolivalikut kaugus kodust ja ligipääs. Kui kaugust on lihtne arvestada koolitee ajalises (minutid) või füüsilises (kilomeetrid) pikkuses, siis ligipääsu all võib käsitleda korralike teede olemasolu, ühendamaks kodu kooliga, kvaliteetset ühistranspordi (koolibussi) korraldust, mis vabastaks õpilased pere sõiduauto sõltuvusest, ja suunda, kuhu jääb kool kodust. Viimane on eriti oluline valglinnastuvas pealinnaregioonis, kus teatavasti inimesed on keskmisest liikuvamad kodukoha ja Tallinna vahel. Kui õpilane sõltub kooli ja/või koju jõudmisel lapsevanemast, kes käib Tallinnas tööl, siis valitakse pigem kool, mille asukoht ei nõua igapäevase marsruudi olulist pikendamist. Joonisel 12 on näha, et kõik Saue valla koolivõrgu koolid asuvad põhimaanteed ja raudtee (v.a. Ääsmäe kool) läheduses Tallinna suunal. See muudab need hõlpsamalt ligipääsetavaks ja suurandab valikuvõimalusi. Harku vallas seevastu on tihe kõrvalmaanteed võrgustik, mis suunab enam elukohast lähtuvalt kindlaid koole eelistama. Koolibussiliine vaadeldes võib öelda, et Harku vallas on Tallinnast kõige kaugem Vääna kool kõige tihedamini teenindatud, ehk ka arvestusega, et mida lähemal pealinnale, seda mobiilsemad on lapsevanemad ise. Lähima kooli arvutused näitasid, et Vääna kool on 90,1%-le sealsetest õpilastest lähim ehk kodukool. See annab kinnitust tiheda koolibussiühenduse vajalikkusest ja kasulikkusest koolivõrgu suunamisel. Saue valla fragmenteeritud koolibussisüsteem on aga iseenesest võimalik põhitegur, mis *de facto* koolipiirkonnad KOV-s määrab. Siinkohal tuleks edasi uurida, kas selline korraldus on limiteeriv või pigem hea koolidevaheline jaotusmehhanism. Saue vallas on Ääsmäe kool see, mille õpilastest

Joonis 12. Teedevõrk (Maaamet 2013)

90,5% jaoks on just see kodukooliks. Laagri koolis on vastav osakaal 87,6%, mis viitab suuremale nõudlusele mujal (ka Tallinnas) elavate õpilaste poolt. Pealinna piirist kaugemate vallakoolide õpilased on aga selgelt vähem mobiilsed.

Ruumiliste tegurite kokkuvõtteks saab öelda, et määrava tähtsusega koolivaliku puhul on (ühis-)transpordiühendused, millest sõltuvalt võib kodule lähim kool olla eeslinnas raskemini ligipääsetav kui mõni Tallinna kool. Lisaks ei pruugi kodukool asuda parimal suunal, kui lapsevanem pendeldab pealinna tööle ja laps on sellest sõltuv ebapiisavate või -paindlike koolibussiliinide tõttu.

5.1.2. Mitteruumilised tegurid

Mitteruumilised tegurid koolivalikul puudutavad peamiselt õppeasutuste kvaliteeti: mitmekesised võimalused, prestiiž, perspektiiv jne. Siin on paratamatult palju subjektiivsust ja nõ maitse küsimusi, kuid keskmisest kõrgemalt haritud ja jõukamad eeslinnlased on ka valivamad, eriti nii tähtsas küsimuses nagu nende laste haridus. Valivusele lisaks on neil enamasti võimalus „hääletada ratastega“. Teiselt poolt võivad aga otsustavaks saada ka kooli mahutavus ja sellega kaasnevad vastuvõtukriteeriumid, mis antud uurimuses osutusid esmajärjekorras ruumilised olema. Käsitlevatest koolidest ei ole Ääsmäe koolil täna ainukesena ohtu esimese klassi mahutavuse ületamisest (Kallion 2013), teistel aga küll. Kõrgemad kooliastmed on üldjuhul hõredamalt täidetud, mistõttu peetakse siinses uurimuses silmas vastuvõtukriteeriume eelkõige esimeste klasside puhul.

Nagu selgus mitmest ekspertintervjuust, läheb igal aastal kokkuvõttes ühe klassi jagu valla lapsi Tallinna koolide esimestesse klassidesse – mõned peale kodukoolidesse mitte pääsemist, mõned aga neisse soovi avaldamatagi. Sama olukord on paljude kodukoolis algkooli (6. klassi) lõpetanutega – tihti minnakse katsetele just Tallinna nõ eliitkoolidesse ja tänu kõrgele teadmistasemele saadakse ka sisse (Jürna 2013; Riistop 2013). See tekitab keskmise taseme languse kohalikesse koolidesse jääjate osas (Jürna 2013).

Mitteruumiliste tegurite analüüsimine käesolevas uurimuses lubab järeldada, et ambitsioonikad ja haritud eeslinnade lapsevanemad valivad kooli eelkõige just nende ja alles seejärel ruumiliste tegurite alusel, mida kinnitab teadmine, et paljud eelistavad eliitkoole.

Kuna ka nendes on omad sisseastumiskriteeriumid ja konkurents tihedamgi, siis võib eeldada, et kodukooli eelistamata jätmise ei tulene sellesse mitte kvalifitseerumisest.

5.1.3. Tegurite koos- ja vastasmõju

Eelnevaid ruumilisi ja mitteruumilisi tegureid ei saa aga sellegipoolest vaadelda eraldiseisvatena. Antud juhul mängib rolli suuresti just asjaolu, et tegemist on oluliste valglinnastumise tunnustega KOV-dega. Nimelt on ja jäävad pealinna ümbruse elanikele ahvatlevaks Tallinna koolid oma mitmekesiste valikutega, tõenäoliselt mingil määral ka sõltumata kohalike koolide kvaliteedist või ligipääsetavusest. Võib eeldada, et sama ei kehti Tallinnast kaugemal elavate ja/või vähem jõukate inimeste kohta. Mobiilsus ja põhimõtteliselt vaba valik koolieelistuses viib selleni, et jõukamatel on suurem mõju kohaliku koolivõrgu kujunemisele: kui neile kodukool mingil põhjusel ei sobi, on kiire tekkima eelistus nt Tallinna koolide suhtes, mis võib aga perifeersema kooli maine ja kvaliteedi veel rohkem alla tõmmata ja ohustada sulgemisega. Kui juba sellele vaatamata olid vähem jõukad pigem sundvaliku ees, siis muutub nende olukord peale võimalikku lähima õppeasutuse sulgemist veelgi keerulisemaks. Täna on demograafiliste tingimuste ja valglinnastumise mõjul kirjeldatud stsenaariumile kõige lähemal Ääsmäe Põhikool, mida seni on suudetud valla hõredamas lõunaosas siiski säilitada, võimalik, et põhjaosa eduka arengu arvelt.

Kuigi Tallinna lähedust võib pidada ohuteguriks nt Ääsmäe kooli puhul, siis teiste koolide juhtkonnad, sh Harku valla perifeersema Vääna Mõisakool, nägid selles pigem võimalust (nt õpilastega teatris ja muuseumis käia) ja isegi lahendust ületäituvuse olukorras.

Seega on pealinnaregioonis pealinnal ühelt poolt positiivne, teiselt poolt negatiivne, kohaliku koolivõrku deformeeriv mõju. Viimane paistab võimendatuna aga eriti elukoha registreerimise paradoksi valguses. Nimelt on koolikoha kindlustamine üks neist avalikest hüvedest, mis oluliselt mõjutab sissekirjutust. Probleemi aktuaalsus kajastub ka osade koolide vastuvõtukriteeriumites, kus ei anta eelistust mitte pelgalt registreeritud elukoha alusel, vaid arvestatakse nii laste kui vanemate tegelikku elukohta. Teatav manipuleerimine kinnitab aga omakorda, et vanematele on koolivaliku puhul olulisemad mitteruumilised tegurid ehk kooli kvaliteet, selleks ollakse tihtipeale valmis ruumilisi tegureid seljatama. Kuna aga koolikohti jagatakse antud juhul eelisjärjekorras KOV sissekirjutuse alusel, siis on just haridusteenuse kättesaadavus üks võtmetegur otsustamisel, kuhu ja mis hetkel elukoht registreeritakse.

Nagu öeldud, tuleb antud juhul tegurite koos- ja vastasmõju juures meeles pidada valglinnaspetsiifilisi asjaolusid. Kui väljaspool pealinnaregiooni mõjutavad koolivalikut ja koolivõrgu kujunemist eeldatavalt rohkem kaugus ja ligipääsetavus, siis autor väidab, et pealinnaregioonis on need protsessid mitmetahulisemad. On tõenäoline siiski, et lapse koolipäeva lühendamise ja transpordivahendis veedetud ajaga seotud ohtude vähendamise eesmärgil eelistaksid vanemad panna oma lapse kodukooli, kuid sel juhul peaks sealne kvaliteet vastama selle kaugema kooli omale, mida täna mingil põhjusel eelistatakse, ning olema väga hõlpsasti õpilase jaoks ligipääsetav.

5.2. Koolivõrk ja koostöö

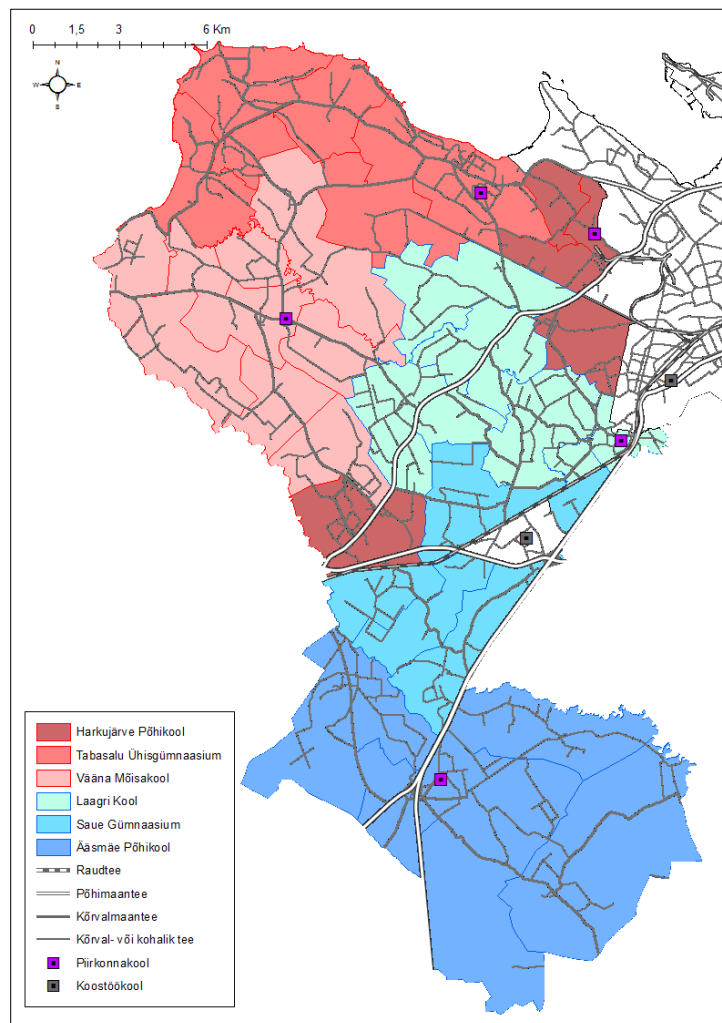
Kuna uuritava piirkonna koolivõrgus esinevad üheaegselt nii koolikohtade puudujääk, ülejääk kui märkimisväärne õpiränne üle KOV piiride, siis võib näha nii põhjust kui vajadust koostööks. Täna on selline koostöö vähene ja pigem vajaduse-, mitte niivõrd arengupõhine (kogemuste vahetamine, innovatsioon, efektiivsus koolikohtade jagunemisel). Positiivset eeskuju näitab Saue vald, mis teeb realselt koostööd Saue ja Tallinna linnadega Saue ja Pääsküla gümnaasiumite rahalise toetamise kaudu, et aidata kaasa nende investeringutele. Mainitud koolid asuvad Saue valla vahetus läheduses pealinna sõidusuunal ja pakuvad seega suuremaid võimalusi valla lastele kooli valida, sh haridusteed gümnaasiumiastmes jätkata. Nagu analüüsi käigus selgus, on nt Saue Gümnaasium mitme asula raskuskeskmest vaadelduna lähimaks kooliks. Ka muudel juhtudel ei pruugi lähim kool asuda elukohaga samas KOV-s, kuid tulenevalt seadusest ja vastuvõtukriteeriumitest jääks selline kool koostöö puudumisel tihti justkui valikust välja. Samal ajal jällegi eelistab Laagri Kool esimesse klassi vastuvõtul oma valla territooriumil elavat last, kuigi vahetult teiselpool Tallinna linna piiri elavale õpilasele võib kool asuda lähemal. Kas selliste liikumiste valguses on Eesti KOV-d liiga väiksed, et moodustada igauks omaette koolipiirkonna? Vastamiseks võib üheltpool vaadata tänase haldusreformi lähtealuste, teisalt aga just sellistlaadi koostöö suunas, nagu Saue vald praktiseerib. Ehk aitaks see ka ühtlustada demograafiast tulenevaid lainetusi õpilaste aastakäikudes ja kooliastmetes.

Tänased Saue ja Harku valdade koolivõrgud on vähemal määral seotud väiksemat mõju avaldavate naaberomavalitsustega ja rohkemal määral Tallinnaga. Kui mujal Eestis õpilaste arvud vähenevad, siis on alust arvata, et pealinnaregiooni koolid püsivad jätkusuutlikuna osaliselt tänu Tallinna lähedusele. Koolivõrgu ruumilise optimaalsuse saavutamine eeldab aga

tihedamat koostööd ja koolide ühtlasemat kvaliteeti. Siinkohal tuleb ära märkida, et koostöö komponent lisandub pea võrdväärseks antud töös läbivalt käsitletud läheduse ja kvaliteedi aspektidele kui kõrvuti olulistele koolivõrgu ruumilisel optimeerimisel.

5.3. Võimalikud lahendused

Joonisel 13 on kujutatud tänaste koolide võimalikke teenindusalasid, lähtuvalt kooli ja asustusüksuse vahelisest kaugusest, piirkondlikust rahvastikutihedusest, olemasolevast teedevõrgust, koolibussiliinidest ja väljakujunenud valdavast sõidusuunast Tallinna suhtes. Kui ametliku koolipiirkonnana säilib ka edaspidi valla territoorium (pluss üksikud konkreetsed koostöökoolid), siis võimalikult optimaalse lahendusena võiksid koolid oodata enim õpilasi pakutud asustusüksustest. Kuni asustusüksuseid ametlikult teeninduspiirkondadeks jagatud ei ole, puudub ka alus eelistada pingereas kahe oma KOV lapse seast, kes elab lähemal.

Joonis 13. Hüpotetiliselt optimaalseimad koolide teenindusalad

Toodud skeemi puhul toimuks tänaste õpilaste ümberjaotus vastavalt tabelile 11. Siin on arvestatud, et praegu Tallinnast jt KOV-dest neis viies koolis käivad õpilased kooli ei vaheta. Märkimisväärne muutus peaks selle stsenaariumi korral toimuma Vääna Mõisakoolis, kus tekiks väga suur koolikohtade puudus. Teised koolid saaksid aga mõningast leevendust tänasele kitsikusele (v.a. Ääsmäe Põhikool, mis jääks pisut tühjemaks ilma, et seda vaja oleks). Kuna Vääna Mõisakooli läheduses (Vääna-Jõesuu külas) avatakse järgmisest õppeaastast uus kool, laheneks ka seal tõenäoliselt kriitiline olukord.

Tabel 11. Muutused õpilaste arvudes hüpoteetiliste teenindusalade alusel ümberjagunemise järel (eeldusel, et tänased teistest KOV-dest käivad õpilased jäävad samadesse koolidesse, kus seni)

Õppeasutus	Täna õpilasi	Peale jagunemist õpilasi	Vahe	%
Laagri Kool	613	591	-22	-3,6
Ääsmäe Põhikool	126	122	-4	-3,2
Harkujärve Põhikool	149	145	-4	-2,7
Tabasalu Ühisgümnaasium	903	837	-66	-7,3
Vääna Mõisakool	81	106	25	30,9

Juhul, kui sama ümberjaotamise käigus lahkuksid Harku ja Saue valla koolidest teiste KOV-de lapsed (nt kehtestataks vastav nõue), kujuneksid õpilaste arvud selliseks, nagu toodud tabelis 12. Siin on juba märksa suuremad erinevused tänase ja hüpoteetilise olukorra vahel.

Tabel 12. Muutused õpilaste arvudes hüpoteetiliste teenindusalade alusel ümberjagunemise järel (eeldusel, et tänased teistest KOV-dest käivad õpilased lahkuvad)

Õppeasutus	Täna õpilasi	Peale jagunemist õpilasi	Vahe	%
Laagri Kool	613	545	-68	-11,1
Ääsmäe Põhikool	126	119	-7	-5,6
Harkujärve Põhikool	149	116	-33	-22,1
Tabasalu Ühisgümnaasium	903	768	-135	-15,0
Vääna Mõisakool	81	103	22	27,2

Vääna Mõisakool paisuks samuti palju suuremaks, kui tänane füüsiline ruum võimaldab, mistõttu võib väga heaks kiita Harku valla uue kooli asukohavaliku sellesse piirkonda. Teiste koolide õpilasarvud väheneksid aga hoopis suuremal määral, võrreldes eelmise stsenaariumiga. Kindlasti laheneks ruumipuuduse oht, kuid jättes ümberjaotamisega samal

ajal võrrandist välja teiste KOV-de lapsed (108 Tallinnast ja 42 muudest KOV-dest), võib olukord kujuneda vastupidiseks – kaduda erinevus teistest Eesti KOV-dest, kus koolid on hakanud tühjenema. Nimelt leiavad siinkohal taas tõestust pealinnaregioonile iseloomulikud erijooned: Tallinna tugev mõju nii andja kui võtjana ja inimeste üldine suurem liikuvus. Samal ajal tuleb silmas pidada, et tabeli 11 ja tabeli 12 koostamise juures ei ole arvesse võetud võimalikke muutusi olukorras, kus kõik Harku ja Saue valla tegelikud elanikud end koduvalda registreeriksid. Tabeli 2 põhjal on neid inimesi mõlemas KOV-s ca 10%.

KOV-d, mis ei asu sedavõrd tugevas ühe linna mõjutsoonis, ei pea ka sama tähtsaks pidama üht valdavalt sõidusuunda. Küll aga on prioriteetne tagada läbimõeldud koolitransport ning koolivõrgu kujundamisel arvestada, et hariduse kättesaadavus ja kvaliteet mõjutavad asustuse arengut väga tugevalt (Harju Maavalitsus 2010).

Seega tuleb veelkord rõhutada, et koolivõrk on üks olulisemaid määrajaid alles väljakujunemata eluruumis nagu seda on eeslinnad. Teiselt poolt vormib tekkiv asustusmuster ka koolivõrku ennast – elujõulisematesse piirkondadesse võib olla koole juurde vaja, hõrenevad äärealad tahaksid aga iga hinna eest säilitada neid üksikuid, mis olemas ja veel kogukonnavaimu üleval hoiavad. Nii haridus- kui haldusreformi valguses on näha, et muutused nõuavad avaramat pilku kui ühe KOV ametlike piirideni. See oleks kooskõlas üleriigilises planeeringus toodud asustuse kujundamise eesmärgiga, mis näeb ette töökohtade, haridusasutuste ja mitmesuguste teenuste kättesaadavuse tagamise toimepiirkondade sisese ja omavahelise sidustamise kaudu (Siseministeerium 2012). Samal seisukohal olid Hooghe & Marks (2003, tsit Lõhmus 2008), kes kirjeldasid kaasaegse suundumusena teenusepiirkondade moodustamist avalike ülesannete ja teenuste osutamiseks.

Haridusteenuse olulisust silmas pidades vajaks järgmise sammuna küsitluste ja intervjuude kaudu uurimist lapsevanemate subjektiivne nägemus tänase pakutava vastavusest nende ootustele eeslinna kolimisel ja soovidele lähitulevikus. See võiks anda parema ettekujutuse pealinnaregiooni elanike valmidusest või vastumeelsusest olla mobiilsed jm eelistustest ning sellega tuua enam välja vajaduse läheneda Tallinna linnastu koolivõrgule hoopis erinevalt ülejäänud Eestist.

KOKKUVÕTE

Noorte perede kolimine Tallinna eeslinnadesse ja sellega seotud väikelaste arvu plahvatuslik kasv on Eesti pealinnaregiooni KOV-des tekitanud olukorra, kus koos alusharidusega (lasteaiakohad) on avalikest teenustest enim muutunud kriitiliseks koolikohtade tagamine ja koolivõrgu ruumiline suunamine. Probleemi võimendavad ebatäpsused eeslinnastujate elukoha registreerimisel, mis tihti tuleneb just eelistatud koolikoha tagamise kaalutlustest. Neist aspektidest lähtuvalt on käesolevas uurimistöös vaatluse all olnud kaks kiiresti kasvanud Tallinna läänepoolset naabervalda Harku ja Saue.

Koolivõrgu korraldamine, eriti pealinnaregioonis, on äärmiselt mitmetahuline ülesanne. Eestis langeb peamine vastutus selles osas KOV-dele, kel on seadusest tulenev kohustus tagada üldhariduse kättesaadavus võimalikult kodu lähedal oma territooriumil elavatele koolikohustuse-ealistele lastele. Vaatamata erineva tasandi hariduspoliitikatele näitab siinne uurimus, kuivõrd isereguleeruv ja ettearvamatu on tegelikult kohalik koolivõrk pealinnaregioonis, mis on igapäevaselt tugevas Tallinna mõjutsoonis. Kuigi ühelt poolt pakub see suuremat valikuvõimalust, kaasnevad ka järgmised peamised probleemid: intensiivne pendelränne ja kohalike perifeersemate koolide vähenev eelistamine. Tulemuseks on olukord, kus suur hulk õpilasi kulutab igapäevaselt aega transpordile selle asemel, et käia kodulähedases koolis. Kuna aga kodukool kaotab õpilasi ja pearaha, siis võib suure tõenäosusega sealne kvaliteet veelgi langeda.

Konkreetses kodulähedase ehk kodukooli määratlus on suuresti väljakujunemata, v.a. mõnes üksikus KOV-s nagu Tallinn ja Tartu. Uuritud valdades moodustavad koolipiirkonna valla territooriumid ehk kõik sealsed koolid peavad vastu võtma oma KOV-s registreeritud lapsed. Ületäituvuse olukorras aga, nagu on praeguse nooremate laste arvu juures, tulevad ette mahutavuse piirid ja koolid on sunnitud rakendama teatavaid vastuvõtukriteeriume. Käesolevas uurimuses leiti need olevat esmajärjekorras ruumilised – eelistati koolile lähemal elavat last. Selline määratlus jääb laialivalguvaks, kui ei ole nt jagatud asulaid eraldi koolipiirkondadeks. Siinses uurimuses seda teha katsetati, võttes arvesse külade ja alevike raskuskeskmele lähima kooli asukoha, olemasoleva teedevõrgu ja koolibussiliinid ning loogilisema sõidusuuna Tallinna suhtes. Antud juhul genereerunud kahe hüpoteetilise lahendi puhul saaksid leevendust kõik koolid peale Vääna Mõisakooli, mis õpilaste ümberjagamise

tulemusena paisuks võimalikust suuremaks. Meetod annab koolidele parema planeerimisvõimaluse koolikohtade jagunemise ja KOV-dele koolitranspordi korraldamise osas. Viimane on väga suure kaaluga optimaalse koolivõrgu kujundamisel, sest kuni lapsed sõltuvad kooli ja/või koolist koju jõudmisel vanematest (pere sõiduautost), seni sõltub ka koolivalik vanemate sõidusuundadest. Kui igale lapsele on tagatud aga korralik ja paidlik koolitransport teistega võrdselt kvaliteetsesse kooli, siis saab rääkida lähima kooli eelistamisest, mis pakuks rahulolu nii KOV-le, koolile, lapsevanemale kui lapsele.

Tänased koolivalikud pealinnaregioonis viitavad aga sellele, et valginnastuvatele keskmisest haritumatele ja jõukamatele lapsevanematele on koolivalikul olulisemad kooli profiil ja kvaliteet. Seda näitab märkimisväärne õpiränne Tallinnasse ja ekspertide sõnul just enamasti eliitkoolide 1., 7. ja 10. klassidesse. Eesti haridussüsteemis on valikuvabadus just sedavõrd paindlik, et täitmata kohtade olemasolul võivad koolid võtta vastu teistes KOV-des elavaid õpilasi, saades selle võrra juurde pearaha, ning just vanemates kooliastmetes on koolikohti üle jäämas. Esimesse klassi sisseastumisel on aga konkurents suur ja mitmel pool kehtestatud katsed või muud eelistuskriteeriumid. Igasugune eelistamine võib aga viia kihistumise ja teatud juhul ebavõrdsuseni.

Pealinnaregioon on pakkunud huvitava juhtumi koolivõrgu ruumilisuse uurimisel. Käsitletud KOV-d on kooskõlas kõrgema taseme arengukavade tähtsamate põhimõtetega valinud oma strateegiad üldhariduse pakkumisel praegu ja lähiajal toimuvate muutustega toime tulemiseks. Need keskenduvad autori hinnangul peamiselt mahutavusele, kuna see on hetkel kriitiline. Koolivõrgu optimaalsel toimimisel on pealinnaregioonis väga suur tähtsus aga samuti koostööl KOV-de vahel ning korraliku ja paindliku koolitranspordi korraldusel, mis aitaks tagada ligipääsu ka Tallinnast kaugematesse koolidesse, säilitades võimaluse neil õppekvaliteeti hoida ja tõsta. Vastasel juhul deformeerib Tallinna lähedus kohaliku koolivõrgu, mõjudes pärssivalt ka asustuse arengule neis piirkondades, kus väiksemad maakoolid seetõttu suletakse. Täna on näha, et mida kaugemal Tallinna piirist kool asub, seda vähem mobiilsed on sealsed õpilased, mistõttu on oluline nende kodukooli säilimine.

Kui täna on kohalik koolivõrk formaalselt väga KOV-põhine, siis tulevikus laiemalt vaadates tuleb efektiivsuse huvides kõigiti soodustada koostööd märksa suuremal territooriumil ja seda mitte ainult mobiilses pealinnaregioonis. Tallinna ja Tartu linnadega seoses võiks rääkida eelkõige linnastutest või toimepiirkondadest, mujal Eestis aga juba maakonnatasandist.

SUMMARY

The geography of education service in Estonian suburban capital region

As a result of young families moving to the suburbs of Tallinn and the explosive increase in the number of toddlers thereafter, the supply of school places and development of the local school network has along with preschool provision become one of the most critical of public services. Consequently, two quickly grown local municipalities neighbouring Tallinn – Harku and Saue parishes – have been the subjects of the given research.

Organising a network of schools, especially in the capital region, is quite a multi-faceted task. In Estonia the main responsibility for it lies on local municipal governments. They are legally obliged to make basic education accessible as close to the homes of school-age children registered in their territory as possible. Despite the different level politics of education this study shows how self-regulating and unpredictable a school network can be, particularly in a capital region. Although on one side it offers more choice, on the other side the following main problems occur: intensive commuting and a decrease in the preference for the more peripheral schools. As a result very many pupils spend a lot of time on daily transport instead of attending a school that is close to home. While these closer schools then lose pupils and finances accordingly their quality suffers even more.

In the researched municipalities the official school districts coincide with the parish borders meaning that all the schools within must accept the children registered in the respective parish. In the event of over filling as is the situation currently with the youngest pupils the capacity limits are quickly reached and the schools must implement intake criteria. In this research these were found to be mainly spatial – preference is given to the children living closer to the school. However, this kind of specification remains vague if e.g. the local settlements have not been divided into school districts. It was experimented in the current research to do just that, considering the closest school from the settlements' centre of gravity, the existing road network, school transport and the logical commuting direction towards Tallinn. This method gives a better planning ability for the division of school places and organising school transport. The latter plays an important role in developing an optimal school network because until children are dependent on their family car for getting to school and back home the choice of school also largely depends on the directions their parents are

commuting. If every pupil is guaranteed a proper and flexible school bus between a good-quality school and home then we can talk about choosing the closest school. This would be satisfying for the local government, the schools, the parents and the pupils themselves.

The school choices in the capital region today refer to the fact that characteristically suburbanised parents – wealthy and educated above average – consider school profile and quality over spatial matters. This is evident from the significant study migration to Tallinn and according to the interviewed experts mainly to the elite schools. The Estonian education system is just enough liberal and flexible that in the case of unfilled places schools can accept pupils registered/living in other municipalities and bringing along capitation. With the current demographics there is an under fill in high school level making the competition lower but that also depends on a school. The competition is highest to enrol into first grade and many schools are implementing rules for intake, either tests of ability or other criteria. However, any kind of favouring could lead to stratification or in some cases inequality.

The capital region has offered an interesting case study for researching the geography and spatiality of school networks. The two municipalities dealt with here have chosen their coping strategies in accordance with the principles of higher level education development plans. In the opinion of the current research author the strategies mainly concentrate on the capacity of schools because that is the most critical right now. For optimal functioning of a school network in a capital region it is also highly important to enhance school transport which would make more distant schools better accessible retaining their chances to maintain or raise the quality of education. Otherwise the local school network will be deformed by the proximity of the capital.

While today the local network of schools is formally very much municipality-based, in the future cooperation on wider territories should be encouraged for effectiveness in every way possible and not only in the mobile capital region. In the case of Tallinn and Tartu it would be reasonable to talk about the city and its hinterland (neighbouring parishes). For the rest of Estonia a county level cooperation and management of education could be considered.

TÄNUAVALDUSED

Minu suur ja siiras tänu kuulub juhendajale Antti Roosele nii igakülgete ja põhjalike akadeemiliste nõuannete poole pealt kui vahetu suhtlusõhkkonna loomise eest. Aitäh!

Oma kannatlike vanemate toetuse ja kõikehõlmava abita oleks see töö mitmel korral pooleli jäänud – minu tänu on siinkohal võimatu sõnadesse panna.

Aitäh ka järgmistele isikutele: Mihkel Laan, Eleri Hirv ja Laura Altin.

Lisaks kummardan kõikide teiste heade ja motiveerivate inimeste ees, kes minusse sel tööperioodil uskusid, tunduvalt rohkem kui ma ise.

Lõpetuseks tänan ka ekspertintervjuudel osalejaid oma aja pühendamise eest!

VIIDATUD ALLIKAD

TEADUSARTIKLID

- Ahas, R., Silm, S., Leetmaa, K., Tammaru, T., Saluveer, E., Järv, O., Tammiksaar, E., Aasa, A., Tiru, M., Tähepõld, A. 2010.** *Regionaalne pendelrändeuring. Lõpparuanne.* Tartu Ülikooli inimgeograafia ja regionaalplaneerimise õppetool, Tartu 2010
- Allen, R. 2007.** *Allocating pupils to their nearest secondary school: The consequences for social and ability stratification.* *Urban Studies*, Vol. 44, No. 4, 751–770, April 2007
- Bajerski, A. 2010.** *How suburbanisation affects the functioning and governing of education at the local level – the evidence from the Poznań metropolitan region (Poland).* 31. srpna – 3. září 2010 Ostrava
- Brasington, D.M. & Hite, D. 2012.** *School choice and perceived school quality.* *Economics Letters* 116 (2012) 451–453
- Burgess, S., Greaves, E., Vignoles, A. & Wilson, D. 2011.** *Parental choice of primary school in England: what types of school do different types of family really have available to them?* *Policy Studies*, 32:5, 531-547
- Golledge, R.G. & Gärlin, T. 2001.** Spatial behaviour in transportation modeling and planning. Goulias, K (toim) *Transportation and Engineering Handbook*. Golledge R.G. & Stimson, R.J. (1997) „Spatial Behavior: A Geographical Perspective“ (New York, The Guilford Press) tsit artiklis: Ahas, R., Silm, S., Leetmaa, K., Tammaru, T., Saluveer, E., Järv, O., Tammiksaar, E., Aasa, A., Tiru, M., Tähepõld, A. 2010. *Regionaalne pendelrändeuring. Lõpparuanne.* Tartu Ülikooli inimgeograafia ja regionaalplaneerimise õppetool, Tartu 2010
- Hulst, R., van Montfort, A., Haveri, A., Airaksinen, J. & Kelly, J. 2009.** *Institutional Shifts In Inter-Municipal Service Delivery. An analysis of developments in eight Western European countries.* *Public Organiz Rev* (2009) 9:263–285
- Idergard, T. & Lips, D. 2010.** *School choice in Sweden: An interview with Thomas Idergard of Timbro.* WebMemo No 2828, March 8, 2010, The Heritage Foundation
- Jeon, B.P. & Berger, M.C. 1996.** *The Demographic Cycle and Optimal Schooling Choices.* *Southern Economic Journal*, Vol. 63, No. 2 (Oct., 1996) 301-311
- Korcelli, P. & Kozubek, E. 2010.** *Economy and employment. Peri-Urbanisation in Europe. Towards European Policies to Sustain Urban-Rural Futures.* PLUREL 2010
- Krisjane, Z. & Berzins, M. 2012.** *Post-socialist urban trends: New patterns and motivations for migration in the suburban areas of Riga, Latvia.* *Urban Studies*, 49(2) 289–306, February 2012

- Kährik, A. & Tammaru, T. 2008.** *Population composition in new suburban settlements of the Tallinn Metropolitan Area.* *Urban Studies* 45 (5&6) 1055-1078, May 2008
- Leetmaa, K. & Tammaru, T. 2007.** *Suburbanisation in relation to education in the Tallinn metropolitan area.* *Population, Space and Place*, 13(4) 279 – 292
- Loibl, W. & Bell, S. 2010.** Population and migration. *Peri-Urbanisation in Europe. Towards European Policies to Sustain Urban-Rural Futures.* PLUREL 2010
- Loibl, W., Piorr, A. & Ravetz, J. 2010.** Concepts and methods. *Peri-Urbanisation in Europe. Towards European Policies to Sustain Urban-Rural Futures.* PLUREL 2010
- Lõhmus, M. 2008.** *Avaliku halduse detsentraliseerimine Eestis.* Doktoritöö, Tallinna Tehnikaülikool, Sotsiaalteaduskond, Avaliku halduse instituut
- Müller, S. & Haase, K. 2012.** *Management of school locations allowing for free school choice.* *Omega* 41 (2013) 847-855
- Müller, S., Haase, K. & Seidel, F. 2012.** *Exposing unobserved spatial similarity: Evidence from German school choice data.* *Geographical Analysis* (2012) 44, 65–86
- Parsons, E., Chalkley, B. & Jones, A. 2000.** *School catchments and pupil movements: A case study in parental choice.* *Educational Studies*, 26:1, 33-48
- Pöder, K., Lauri, T., Veski, A., Veskiõja, T. & Peegel, K.H. 2012.** *Koolivaliku uuring: küsitlus Tallinna koolides 2012.* Uuringu raport. Veebruar-märts 2012 (Avaldamata)
- Ravetz, J., Piorr, A. & Tosics, I. 2010.** Executive summary. *Peri-Urbanisation in Europe. Towards European Policies to Sustain Urban-Rural Futures.* PLUREL 2010
- Roose, A., Kull, A., Gauk, M. & Tali, T. 2013.** *Land use policy shocks in the post-communist urban fringe: A case study of Estonia.* *Land Use Policy* 30 (2013) 76– 83
- Sepp, E. 2007.** *Ruumilisi otsustusi toetav süsteem kui keskkond Eesti üldhariduskoolide võrgu planeerimisel.* Magistritöö; Geograafia Instituut, Tartu Ülikool
- Singleton, A.D., Longley, P.A., Allen, R. & O'Brien, O. 2011.** *Estimating secondary school catchment areas and the spatial equity of access.* *Computers, Environment and Urban Systems* 35 (2011) 241–249
- Tammaru, T. 2011.** Rahvastikurühmade linnastumine, eeslinnastumine ja vastulinnastumine Eestis. Rmt: Villems, R. (toim) 2011. *Eesti Vabariigi Teaduspreemiad 2011.* Eesti Teaduste Akadeemia
- Tosics, I. & Nilsson, K. 2010.** Why the peri-urban? *Peri-Urbanisation in Europe. Towards European Policies to Sustain Urban-Rural Futures.* PLUREL 2010
- Östh, J., Andersson, E. & Malmberg, B. 2013.** *School Choice and Increasing Performance Difference: A Counterfactual Approach.* *Urban Studies*, 2013 (50) 407

INTERNETIALLIKAD

Annus, T., Laanoja, P. & Vaher, K. 2009. *Harjumaa koolivõrgu analüüs ja lähtekohad selle arendamiseks.* <http://www.hm.ee/index.php?0512784> (8.04.2013)

Dunn, J. 2012. *Why Do We Focus On Finland? A Must-Have Guidebook.* 14.08.2012.
<http://edudemic.com/2012/08/why-do-we-focus-on-finland-a-must-have-guidebook/>
(8.04.2013)

EHIS – Eesti Hariduse Infosüsteem. www.ehis.ee

Elektriraudtee. www.elektriraudtee.ee

EraKS – Erakooliseadus. RT I, 26.04.2013, 4. www.riigiteataja.ee

HaS – Eesti Vabariigi haridusseadus. RT I, 02.07.2012, 10. www.riigiteataja.ee

Harju Maavalitsus & HOL (Harjumaa Omavalitsuste Liit) 2008. *Harju maakonna arengustrateegia 2025.* Harju maakond 2008. <http://www.seit.ee/failid/376.pdf>
(11.05.2013)

Harju Maavalitsus 2010. *Harju maakonnaplaneeringu teemaplaneering. Maakonna sotsiaalne infrastruktuur 2009 – 2015.* Tallinn 2010.
<http://harju.maavalitsus.ee/maakonna-sotsiaalne-infrastruktuur-2009-2015> (26.04.2013)

Harku vald 2011. *Harku valla arengukava 2011-2037. Harku valla tegevuskava 2011-2014.*
<http://www.harku.ee/et/arengukavad> (5.05.2013)

HTM – Haridus- ja Teadusministeerium 2007. *Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007-2013, perioodiks 2011-2013.* <http://valitsus.ee/et/valitsus/arengukavad/haritud-eesti/Yldharidussysteemi-arengukava-aastateks-2007-2013> (8.04.2013)

HTM – Haridus- ja Teadusministeerium 2012. *Gümnaasiumivõrgu korrastamise lähtealused.* <http://www.hm.ee/index.php?0512779> (26.04.2013)

IKS – Isikuandmete kaitse seadus. RT I, 30.12.2010, 11. www.riigiteataja.ee

Kirch, M. 2005. *Koolivõrgu reguleerimisest mõnedes EL riikides.* Riigikogu Kantselei Õigus- ja analüüsiosakond, 16.02.2005. http://www.riigikogu.ee/?rep_id=21145
(4.05.2013)

Kliimask, J. 2006. *Kantide tüpoloogia. Planeering „Maakondade sotsiaalne infrastruktuur“.*
http://195.80.118.50/public/Maakonnaplaneering/SI_teemaplan/kantide_typoloogia_2007_0327010331.htm (11.05.2013)

Kohalike Omavalitsuste Portaali 2013. *Elanike demograafiline jaotus maakonniti.*
<http://portaal.ell.ee/1449>

KOKS – Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus. RT I, 26.03.2013, 6.
www.riigiteataja.ee

Maaamet. www.maaamet.ee

Peatus. www.peatus.ee

PGS – Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus. RT I, 10.07.2012, 20. www.riigiteataja.ee

Praxis (Poliitikauuringute Keskus) & AS Regio 2005. Üldhariduskoolide võrgu korraldamine. <http://www.praxis.ee/index.php?id=346> (8.04.2013)

RRS – Rahvastikuregistri seadus. RT I, 14.03.2011, 5. www.riigiteataja.ee

Saue vald 2010. Saue valla arengukava 2010-2016 (2026). <http://sauevald.kovtp.ee/et/valla-alusdokumendid> (5.05.2013)

Siseministeerium 2005. Eesti Regionaalarengu Strateegia 2005-2015. <http://valitsus.ee/et/valitsus/arengukavad/kodanike-riik/Eesti-regionaalarengu-strateegia-2005-2015> (8.04.2013)

Siseministeerium 2012. Üleriigiline Planeering Eesti 2030+. <https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/valitsus/arengukavad/siseministeerium/URP%20ESTI%202030.pdf> (8.04.2013)

Statistikaamet. www.stat.ee

Statistikaamet 2013. Rahva ja eluruumide loendus 2011. Ülevaade Eesti maakondade rahvastikust. http://www.stat.ee/publication-download-pdf?publication_id=35128 (8.05.2013)

Tabasalu Ühisgümnaasium 2011. Arengukava 2011-2013. http://www.tabasalu.edu.ee/files/3/TUEG_arengukava_2011-2013.pdf (26.04.2013)

ÜTK – MTÜ Harjumaa Ühistranspordikeskus. www.harjuytk.ee

SUULISED ALLIKAD

Artma, T. 2013. Autori intervjuu Laagri Kooli huvialajuhatajaga 6. märtsil 2013 (märkmed autori valduses)

Jürisoo, E. 2013. Autori intervjuu Harku vallavalitsuse haridus- ja kultuuriosakonna juhatajaga 14. märtsil 2013 (märkmed autori valduses)

Jürna, P. 2013. Autori intervjuu Väana Mõisakooli direktoriga 14. märtsil 2013 (märkmed autori valduses)

Kallion, J. 2013. Autori intervjuu Ääsmäe Põhikooli direktoriga 6. märtsil 2013 (märkmed autori valduses)

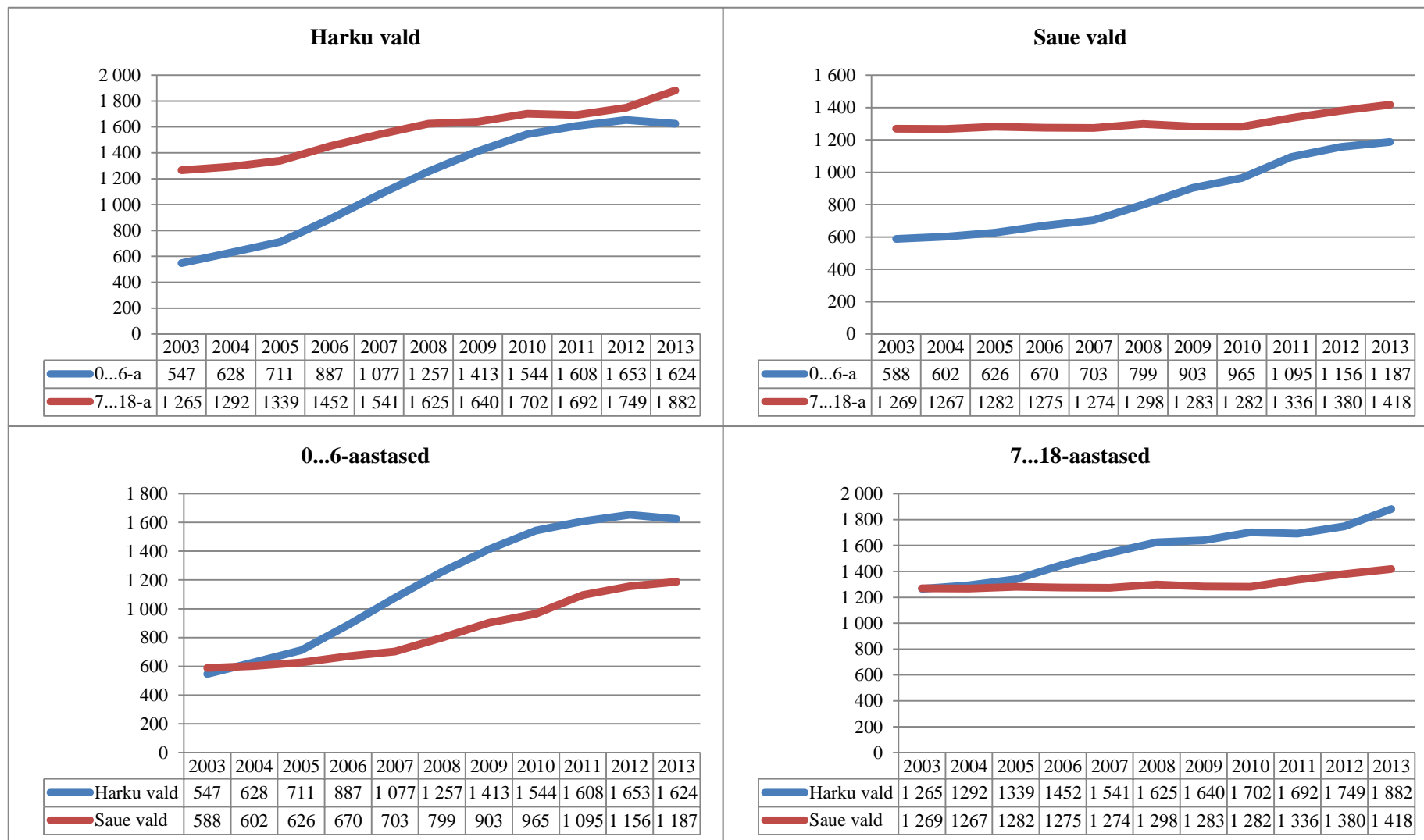
Laisk, A. 2013. Autori intervjuu Saue vallavanemaga (abivallavanema kt haridus-, sotsiaal-, kultuuri- ja spordivaldkonnas) 6. märtsil 2013 (märkmed autori valduses)

Riistop, K. 2013. Autori intervjuu Harkujärve Põhikooli direktoriga 14. märtsil 2013 (märkmed autori valduses)

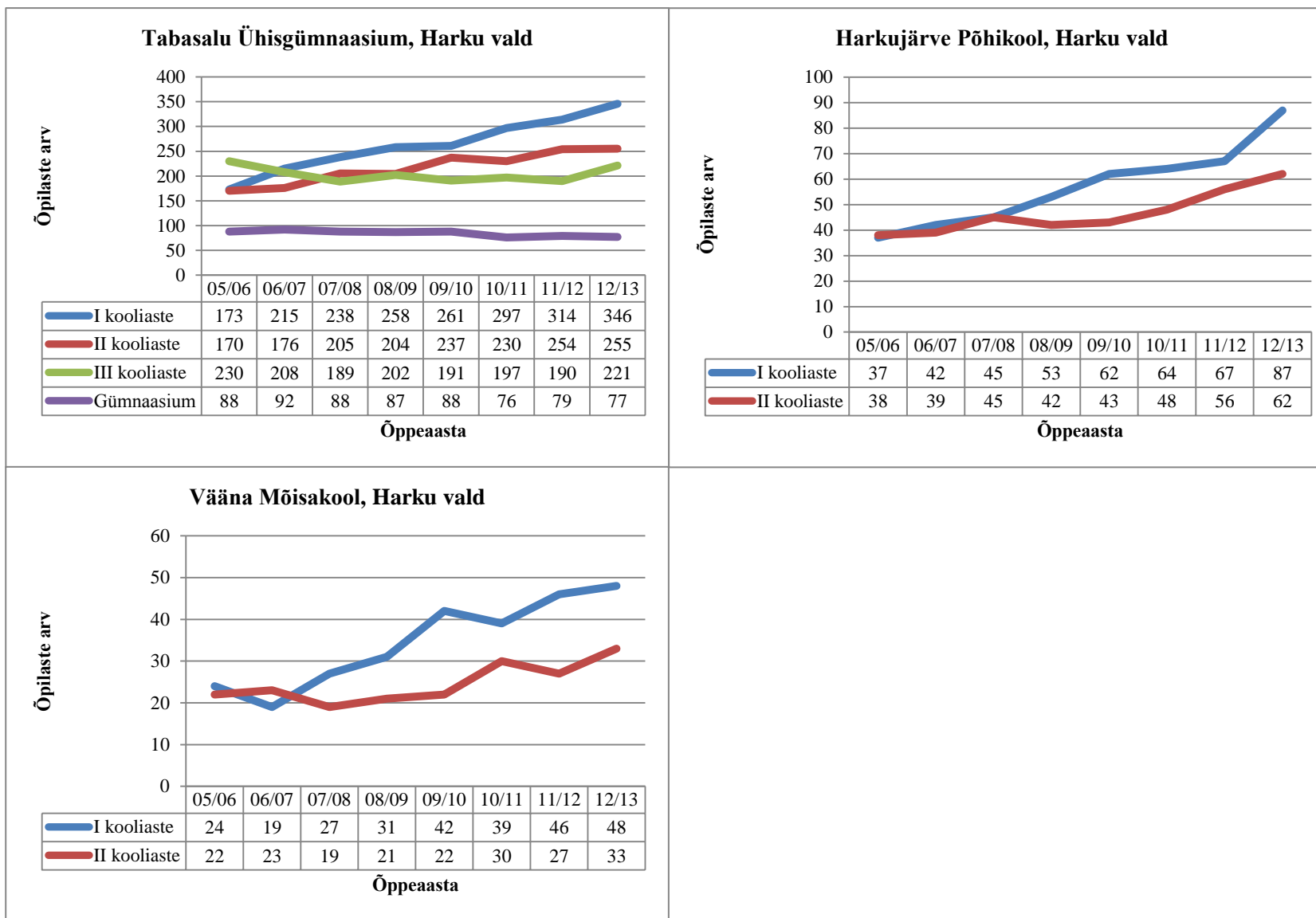
Vana, K. 2013. Autori intervjuu Tabasalu Ühisgümnaasiumi arendusjuhiga 14. märtsil 2013 (märkmed autori valduses)

LISAD

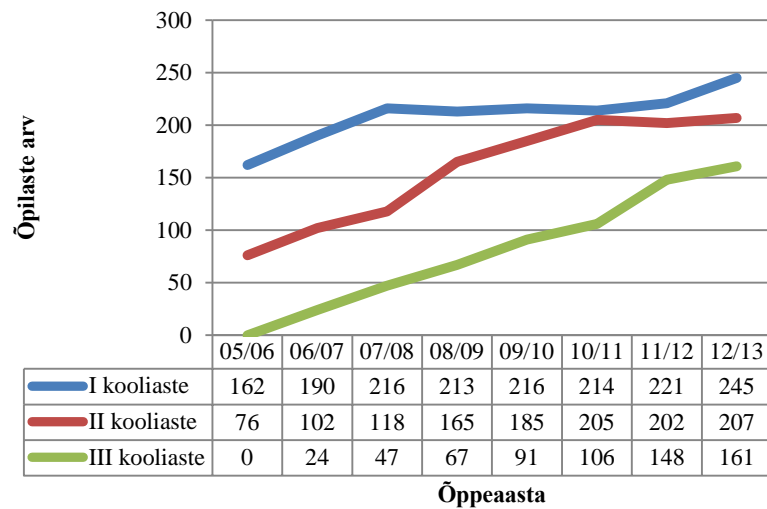
LISA 1. Nooremate vanuserühmade dünaamika 2003-2013 vanuserühmade ja KOV-de võrdluses (Kohalike Omavalitsuste Portaali 2013)

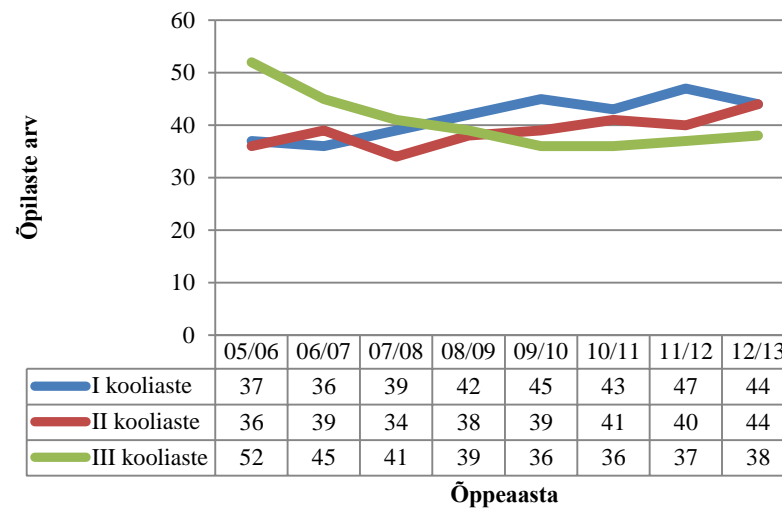
LISA 2. Õpilaste arvude dünaamika õppeaastatel 2005/06 - 2012/13 (EHIS 2013)

Laagri Kool, Saue vald

Ääsmäe Põhikool, Saue vald

LISA 3. Koolide huvitegevus

Kool	Kunst	Muusika	Sport	Võõrkeel	Muu
Harkujärve Põhikool	- kunst ja meisterdamine	- koorilaul, ansambllaul, solistid	- hüpitshüplemine, rahvatants	-	- robotika
Vääna Mõisakool	- kunstiring, tütarlaste käsitöö	- pilliõppe solfedžo, poistekoor, mudilaskoor, lastekoor	- karate, tütarlaste tantsuring, rattaring, pallimängud	- saksa keel	-
Tabasalu Ühisgümnaasium	- meisterdajate ring, loovusring	- mudilaskoor, poistekoor, lastekoor, noorteansambel	- rahvatants, korvpall, jalgpall, triatlon, võrkpall, ujumine, kergejõustik, sulgpall, trampoliining, aeroobika, erinevad tantsuliigid	- saksa keel	- matemaatika-ring
Laagri Kool	- poiste puutööring, poiste metallitöö, keraamikaring, lilleseadering, maalimine, meisterdamine, laste loomingu ring, moedisain, paberikunsti ring	- trummiõpe, klaveriõpe, akordioniõpe, kitarriõpe, pillimänguring, laulustuudio	- jalgpall, korvpall, karate, kergejõustik, ujumine, erinevad tantsuliigid	- inglise keel, prantsuse keel ja kultuur, soome keel ja kultuur	- teatristuudio, mõttemängud, malering, kabering, arvutiring, filmi- ja meedia-stuudio
Ääsmäe Põhikool	- keraamikaring	- poistekoor, mudilaskoor, muusikaring, plaatpilliring, kitarriring, solistide ring, poiste ansambel	- rahvatants, spordiring	-	- liiklusring

LISA 4. Õpilaste registreeritud elukohad kohalike koolide kaupa (koolide ja Haridusministeeriumi andmed)

KOV	Kool	Õpilaste elukoht		
		Sama KOV	Tallinn	Muu KOV
Saue vald	Laagri Kool	567	36	10
	Ääsmäe Põhikool	123	1	2
	KOV kokku	690	37	12
Harku vald	Tabasalu Ühisgümnaasium			
	1.-6. klass	568	28	8
	7.-9. klass	197	12	12
	10.-12. klass	68	5	4
	Vääna Mõisakool	78	1	2
	Harkujärve Põhikool	120	25	4
	KOV kokku	1031	71	30

LISA 5. Ekspertintervjuude küsimused valla ametnikele

1. Kas ja kuidas mõjutavad valla üldhariduskoole demograafilised muutused ja valglinnastumine? Kas olukord on kriitiline juba mõnda aega, täna või lähitulevikus?
2. Kas ja kuidas mõjutab valla koole Tallinna lähedus? On see pigem oht või võimalus?
3. Mis on täna hästi/toimiv seoses kohalike koolipiirkondadega? Kas on tagatud transport? Kas koolid asuvad heas kohas ligipääsetavuse mõttes?
4. Mis vajab parandamist seoses koolipiirkondadega ja kuidas/kelle abiga seda saavutada?
5. Missugused on kooliastmete perspektiivid kohalikus koolivõrgus aastani 2020? (alternatiivid seoses demograafiliste muutustega)
6. Kas valda on vaja gümnaasiumiastet ja kuidas seda kõige paremini organiseerida?
7. Missugune on tänane koostöö kohalike ja ümberkaudsete üldharidusõppeasutuste vahel?
8. Kas ja missuguste KOV-dega peaksite asjakohaseks koostööd? Mil moel?
9. Kas kohalike koolikohtade tagamine paneb inimesed registreerima elanikuks, jääma paiksemaks, kohalikku identiteeti looma?

LISA 6. Ekspertintervjuude küsimused koolide juhtkonnaliikmetele

1. Sissejuhatuseks: Missugune on teie koolipiirkond? (mis külad sellesse kuuluvad?) Kas see võib lähiajal muutuda?
2. Kas ja kuidas mõjutavad teie kooli demograafilised muutused ja valglinnastumine? Kas koolikohtade tagamine on kriitiline juba mõnda aega, täna või lähitulevikus?
3. Kas ja kuidas mõjutab teie kooli Tallinna lähedus? Võimalus või oht?
4. Mis on täna hästi/toimiv seoses teie koolipiirkonnaga? Kas teie tänane koolipiirkond on optimaalne/sobiv/efektiivne? Kas kool asub parima koha peal ka seoses transpordikorraldusega?
5. Mis vajab parandamist seoses koolipiirkonnaga ja kuidas/kelle abiga seda saavutada?
6. Kui paljud lapsed piirkonnast käivad kodukoolis? Kas tullaakse ka mujalt? Miks? Kus käivad need, kes siia ei mahu?
7. Missugused perspektiivid on kooliastmetega lähitulevikus? (Missugused alternatiivid on kõige tõenäolisemad demograafiliste muutustega kohanemiseks kohalikus koolivõrgus?)
8. Kas valda on teie hinnangul vaja gümnaasiumiastet ja kuidas seda kõige paremini organiseerida?
9. Missugune on tänane koostöö teiste õppeasutustega/omavalitsustega (seoses õpirändega)?
10. Kas ja missuguste KOV-dega peaksite asjakohaseks koostööd? Mil moel?
11. Kui hästi on korraldatud huviharidus?
12. Kas lapsevanemad on pakutava olukorraga rahul?
13. Kas kohalike koolikohtade tagamine paneb inimesed registreerima elanikuks?

LISA 7. Kaugus piirkonnakoolidest Harku valla asulate raskuskeskmetest mõõdetuna (kilomeetrites) ja selle alusel täna lähima kooli valinute osakaal

	Harkujärve Põhikool	Tabasalu Ühisgümnaasium	Vääna Mõisakool
Adra küla	14,6	11,6	3,6
Harku alevik	3,9	6,4	10,3
Harkujärve küla	0,4	4,0	11,1
Humala küla	12,3	10,0	2,9
Ilmandu küla	7,9	3,7	7,2
Kumna küla	13,4	12,5	7,2
Kütke küla	11,8	10,3	4,9
Laabi küla	1,8	3,4	9,4
Liikva küla	9,3	5,6	3,0
Muraste küla	10	5,9	7,4
Naage küla	13,7	10	3,7
Rannamõisa küla	5,0	0,8	7,3
Suurupi küla	12,7	8,5	7,9
Sõrve küla	7,0	3,1	5,2
Tabasalu alevik	3,4	0,8	8,6
Tiskre küla	1,6	2,7	10,1
Tutermaa küla	12,9	12,4	8,1
Türisalu küla	16,0	12,3	5,5
Vahi küla	9,6	7,2	2,2
Vaila küla	11,7	8,0	2,4
Viti küla	12,2	8,0	5,9
Vääna küla	12,4	9,3	1,4
Vääna-Jõesuu küla	13,9	9,8	5,9
<i>Lähimas koolis</i>	58,4%	64,3%	90,1%

LISA 8. Kaugus piirkonnakoolidest Saue valla asulate raskuskeskmetest mõõdetuna (kilomeetrites) ja selle alusel täna lähima kooli valinute osakaal

	Laagri Kool	Ääsmäe Põhikool	Saue Gümnaasium	Pääsküla Gümnaasium
Aila küla	9,1	5,8	4,5	11,8
Alliku küla	2,9	12,7	3,9	4,8
Hüüru küla	5,7	15,4	7,0	6,2
Jõgisoo küla	9,0	4,6	4,3	11,6
Kiia küla	7,8	12,3	5,9	9,6
Koidu küla	1,9	11,8	3,0	4,4
Koppelmaa küla	10,3	4,2	6,7	12,8
Laagri alevik	0,2	13,5	5,0	2,4
Maidla küla	14,0	6,3	11,0	16,2
Pällu küla	14,6	1,9	10,0	17,3
Pärinurme küla	16,7	6,1	13,2	19,1
Püha küla	5,7	12,6	4,9	7,4
Tagametsa küla	17,0	4,5	12,9	19,6
Tuula küla	13,8	4,0	9,0	16,4
Valingu küla	10,0	6,5	5,4	12,5
Vanamõisa küla	4,3	9,8	1,3	6,9
Vatsla küla	7,8	16,6	8,7	8,3
Ääsmäe küla	13,3	2,0	9,2	15,8
<i>Lähimas koolis</i>	87,6%	90,5%		

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Kristina Orlova** (sünnikuupäev: 09.01.1987),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose **Üldharidusteenuse geograafia Eesti valglinnastuvas pealinnaregioonis**, mille juhendaja on **Antti Roose, PhD**,
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 20.05.2013.